

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIÁLNÍ PRÁCE

Diplomová práce

Bc. Radka Nešporová, DiS.

Sociální vyloučení Romů na místní úrovni a strategie jeho překonávání

Social exclusion of Roma in community and strategies of its
overcoming

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslava Šťastná, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce PhDr. Jaroslavě Šťastné Ph.D. za její trpělivost, inspiraci a oporu. A dále bych chtěla poděkovat respondentům výzkumného šetření za jejich čas a ochotu sdílet se mnou jejich příběhy a názory.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. května 2014

Radka Nešporová

Anotace

Diplomová práce s názvem „Sociální vyloučení Romů na místní úrovni a strategie jeho překonávání“ je rozdělena na dvě části - teoretickou a výzkumnou. Cílem práce je zodpovědět dvě hlavní výzkumné otázky: „Jaké jsou specifické znaky života Romů na pražském Smíchově?“ a „Jak Romové žijící na pražském Smíchově vnímají možnosti překonání sociálního vyloučení Romů?“.

Teoretická část je širším vhladem do problematiky sociálního vyloučení Romů v České republice. Nastihuje historii Romů a obecné koncepty soužití většiny a menšiny. Obsahuje také popis specifických znaků sociálního vyloučení Romů v České republice a možnosti sociální práce v romské komunitě. Na teoretickou část navazuje empirická část, která se opírá o rámcovou analýzu deseti rozhovorů s respondenty z řad smíchovských Romů. Zkoumána byla ekonomická situace, sociální kontakty, úroveň vzdělání, životní spokojenost a obtíže, zkušenost s diskriminací a postoje k mediálnímu obrazu Romů, politice a policii.

Klíčová slova

diskriminace, Romové, Smíchov, sociální práce, sociální vyloučení, soužití.

Annotation

The diploma thesis titled "Social exclusion of Roma at the local level and strategy of overcoming" is divided into two parts - theoretical and practical. The goal of the thesis is to answer two main research questions: "What are the specific characteristics of life of the Roma in socially excluded locality Smíchov?" and "How do the Roma living in Smíchov perceive possibilities of the overcoming social exclusion of the Roma?".

The theoretical part is insight into the problems of social exclusion of the Roma in the Czech Republic. It outlines the history of the Roma and the general concepts of coexistence of majority and minority. It also contains a description of the specific features of the social exclusion of the Roma in the Czech Republic and opportunities of social work in the Roma community. The theoretical part is followed by empirical part, which is based on a framework analysis of ten interviews with Roma respondents from Smíchov. The research examined the economic situation, social contacts, education level, life satisfaction and difficulties experience of discrimination and attitudes towards media image of Roma, politics and the police.

Keywords

Coexistence, discrimination, Roma, Smíchov, social exclusion, social work.

Obsah

ÚVOD	7
1 KDO JE ROM A VYMEZENÍ DALŠÍCH POJMŮ	9
2 HISTORIE ROMŮ V EVROPĚ A V ČESKÉ REPUBLICĚ	11
2.1 OD PŘÍCHODU ROMŮ DO EVROPY DO POČÁTKU 20. STOLETÍ.....	11
2.2 OD ROKU 1927 PO KONEC 2. SVĚTOVÉ VÁLKY	11
2.3 PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE DO ROKU 1989.....	11
2.4 PO ROCE 1989	14
3 OBECNÉ STRATEGIE SOUŽITÍ VĚTŠINY A MENŠINY	15
3.1 STRATEGIE V OBLASTI KULTURNÍ	15
3.2 STRATEGIE V OBLASTI POLITICKÉ	15
3.3 STRATEGIE V OBLASTI SOCIÁLNÍ.....	16
3.3.1 <i>Strategie sociálního vyloučení, faktory a dimenze</i>	16
4 VZTAHY ROMSKÉ MENŠINY S VĚTŠINOVOU SPOLEČNOSTÍ	19
4.1 SOCIÁLNÍ SYSTÉM ROMŮ	19
4.2 SKUPINY ROMŮ V ČESKÉ REPUBLICĚ.....	21
4.3 SOUŽITÍ.....	22
4.4 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ ROMŮ V ČESKÉ REPUBLICĚ	25
4.4.1 <i>Bydlení</i>	26
4.4.2 <i>Neplatičství</i>	27
4.4.3 <i>Vzdělání</i>	27
4.4.4 <i>Nezaměstnanost</i>	29
4.4.5 <i>Zadlužení a lichva</i>	30
4.4.6 <i>Závislost na dávkách</i>	30
4.4.7 <i>Zdraví</i>	31
4.4.8 <i>Závislost na návykových látkách</i>	31
4.4.9 <i>Kriminalita</i>	32
5 SOCIÁLNÍ PRÁCE MEZI ROMSKOU POPULACÍ	33
5.1 PARADIGMATA V SOCIÁLNÍ PRÁCI S ROMY	34
5.2 SLUŽBY PRO SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ NA SMÍCHOVĚ	36
6 EMPIRICKÁ ČÁST	37
6.1 PŘÍPRAVA VÝZKUMU	37
6.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	38
6.3 METODA SBĚRU DAT	38
6.4 „ANALÝZA ZÍSKANÝCH DAT	39

ZÁVĚR	59
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	61

Úvod

Téma své diplomové práce Sociální vyloučení Romů na místní úrovni a strategie jeho překonávání jsem si vybrala, protože sociální vyloučení a sociální začleňování patří mezi aktuální a diskutované problémy v České republice, a také v ostatních zemích Evropské unie. Rok 2010 byl v zemích Evropské unie věnován boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení.¹

Ačkoliv v situaci ohrožení sociálním vyloučením nebo v situaci sociálního vyloučení žije mnoho skupin obyvatel, mezi laiky a v médiích se stává v České republice pojem sociální vyloučení synonymem pro „romský problém“ nebo dokonce problém „těch nepřizpůsobivých“. Ti však jen málokdy dostanou možnost se k tomuto problému také vyjádřit.

Sociální vyloučení Romů v České republice vnímám osobně jako velmi palčivý problém, vzhledem k tomu v jaké situaci se nacházejí celé rodiny, dokonce několik generací, nikoliv pouze jednotlivci. Také vzhledem k tomu kolik je v neromské populaci nevraživosti a nenávisti vůči romské populaci. Domnívám se, že je to nenávist živená především předsudky, domněnkami, neznalostí a tendencí ke generalizování než skutečnými založenými na pravdě.

Tato práce se zabývá pouze sociálním vyloučením Romů. Je však třeba zdůraznit, že ne každý Rom žije v sociálním vyloučení a ne každý, kdo žije v sociálním vyloučení je Rom. Extrémní podobou sociálního vyloučení je bezdomovectví. Sociálním vyloučením jsou dále ohroženi například lidé dlouhodobě nezaměstnaní, lidé propuštění z ústavní výchovy nebo z výkonu trestu odnětí svobody, drogově závislí, tělesně nebo mentálně postižení lidé, atp. Domnívám se, že samotná etnická příslušnost nemá vliv na propad do stavu sociálního vyloučení. Sociální vyloučení je ze všech svých charakteristik nejčastěji spojováno s chudobou. Neplatí však, že každý chudý je zároveň sociálně vyloučený a každý, kdo žije v sociálním vyloučení je chudý.

Diplomová práce má dvě části - teoretickou a výzkumnou. Cílem teoretické části je především popsat historii Romů, skupiny Romů, které žijí na území České republiky, specifické znaky sociálního vyloučení Romů v České republice, vztahy mezi menšinou a většinou. Jedna z kapitol teoretické části je věnována možnostem sociální práce v romské komunitě a konkrétním aktivitám, které probíhají na Smíchově. Tato část má poskytnout

---

¹ Informační server Roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení je dostupný na adrese http://ec.europa.eu/employment_social/2010againstopoverty/homepage_cs.htm

čtenáři vhléd do problematiky na základě širších souvislostí prezentovaných hlavně českou odbornou literaturou.

Cílem výzkumné části je získat odpovědi na tyto výzkumné otázky: „Jaké jsou specifické znaky života Romů na pražském Smíchově?“ a „Jak Romové žijící na pražském Smíchově vnímají možnosti překonání sociálního vyloučení Romů?“

Práce si neklade za cíl najít správné řešení sociálního vyloučení Romů v České republice. Cílem práce je pokusit se podhalit sociální vyloučení z perspektivy Romů a přispět tak do diskuze o sociálním vyloučení Romů, zvláště těch, kteří žijí v pražské čtvrti Smíchov.²

Sociální pracovník by měl být schopen dívat se na problémy z různých úhlů pohledu a vždy respektovat přání svých klientů. Z tohoto důvodu si myslím, že práce bude užitečná pro mě jako začínající sociální pracovníci, ale může posloužit i jiným studentům nebo sociálním pracovníkům, kteří pracují v dané oblasti.

---

² Smíchov, respektive jednotlivé činžovní domy, které jsou převážně v soukromém vlastnictví, byl označen jako sociálně vyloučená lokalita v Analýze sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, která byla provedena v letech 2005 a 2006. Zadavateli analýzy byli MPSV ČR, Odbor řízení a pomoci z ESF a Oddělení řízení a implementace OP RLZ. Informace o analýze a interaktivní mapa je dostupná online na adrese <http://www.esfcr.cz/mapa/>.

1 Kdo je Rom a vymezení dalších pojmů

První kapitola je věnována vysvětlení pojmů, které považuji za důležité pro svou diplomovou práci. Prvním pojmem je romství a vysvětlení kdo je vlastně Rom. Pak je to sociální vyloučení, menšina a další.

Podle Moravce můžeme rozlišovat romství podle tří znaků. Rom může být ten, kdo je nositelem romské kultury. Tedy člověk žijící určitý životní systém, který je popsán jako romská kultura. Dále je Romem ten, kdo se sám za Roma považuje. A třetí možnost je situace, kdy je člověk za Roma považován velkou částí svého okolí. Romství není snadno rozpoznatelná vlastnost. Nositel romské kultury se nemusí považovat za Roma. Kdo se za Roma považuje, však nemusí nutně praktikovat kulturní vzorce tradičního romského prostředí. Kdo je za Roma považován svým okolím, nemusí sám sebe za Roma považovat. (2006, s. 14-19)

Dalším důležitým pojmem, který je třeba definovat, je sociální vyloučení. Podle Slovníku sociální práce jde o „komplexně podmíněnou nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti, resp. nedostatečný přístup ke společenským institucím zajišťujícím vzdělání, zdraví, ochranu a základní blahobyt.“ (Matoušek, 2008, s. 205) Šířeji se budu pojmu věnovat v kapitole č. 4.4.

V textu používám pojem menšina a většina proto vymežím také jejich definice. Menšina je zjednodušeně skupina lidí, která je početně menší než jiná skupina ve společnosti. Šířeji definuje menšinu například Schafer (in Navrátil, 2003, s. 16) několika charakteristickými znaky. Jsou to kulturní nebo tělesné charakteristiky odlišující menšinu od většiny, zkušenost s předsudečnými postoji, nedobrovolná příslušnost k menšině a zároveň pocit solidarity s ostatními členy menšiny. Charakteristické jsou sňatky mezi příslušníky skupiny. Soydan a Williams (in Navrátil, 2003, s. 17) mluví v kontextu menšiny a většiny o mocenském vztahu. Charakteristiky menšiny je třeba odvozovat od moci ovlivňovat vlastní život. Moc však nikdy není vlastněna trvale. Hranice mezi menšinou a většinou nejsou statické a v dnešní společnosti je typické, že jedinec může být příslušníkem obou skupin, protože se členství nevyklučuje. Menšinové skupiny jsou ve skutečnosti členitější, než jak jsou vnímány.

Romská menšina je v České republice oficiálně uznána zákonem č. 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin. Podle tohoto zákona je „příslušníkem národnostní menšiny občan České republiky, jenž se hlásí k jiné než české národnosti

a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.“

V souvislosti s menšinami se často mluví o diskriminaci, slovo několikrát používám i v textu diplomové práce. Diskriminace podle Matouška (2008, s. 46) znamená rozlišování nebo odlišný přístup ke skupinám lidí podle věku, pohlaví, rasy, etnicity, náboženského vyznání, znevýhodnění či z důvodu okrajového postavení ve společnosti. Rozlišujeme diskriminaci pozitivní a negativní a přímou a nepřímou. Diskriminační mohou být zákony, podzákonné normy, publicita, předsudky a chování lidí vůči výše zmíněným skupinám. Pozitivní diskriminací se myslí státem organizované úsilí o usnadnění přístupu ke vzdělání, na trh práce nebo ke službám pro znevýhodněné skupiny. Některé zdroje považují termín pozitivní diskriminace za neadekvátní a nelogický. Diskriminace je ze své podstaty vždy negativní jev. Používání termínu pozitivní diskriminace může vést k vyvolávání nepřátelských postojů většiny ke zvyhodňované skupině. (autor neznámý, 2008)

Diskriminace je výslovně zakázána v mezinárodním právu (čl. 26 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech), v evropském právu (Smlouva o ústavě pro Evropu). V českém právu je zákaz diskriminace upraven v zákoně č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (tzv. antidiskriminační zákon), speciálně pro oblast práce a zaměstnání je diskriminace zakázána v zákoníku práce č. 262/2006 Sb., a v zákoně č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. Praxe však často může vypadat jinak. Sociální práce má usilovat o odstranění diskriminačního jednání.

Rasové předsudky jsou přesvědčení o méněcennosti rasy nebo etnické menšiny a váží se k diskriminačnímu chování. (Matoušek, 2008, s. 159) O pojmu „rasa“ se vedou mnohé polemiky. Například Šmausová říká, že výraz rasa (na rozdíl od stáří nebo pohlaví) nemá spolehlivé popisné znaky a je výhradně společenskou konstrukcí, která z chybného předpokladu biologické existence lidských ras odvozuje výhody pro vlastní skupinu a nevýhody pro jiné skupiny. (in Šimíková, 2005, s. 21)

Kulturou označujeme „způsob konání, cítění a myšlení, který je vlastní určitému lidskému společenství. Kultura je vše, co je získané a předávané. ... Je to souhrn materiálních a nemateriálních výtvorů, sociálních institucí, hodnot a norem daného společenství. Předávání kulturních vzorců se primárně děje v rodinách vychovávajících děti.“ (Matoušek, 2008, s. 92)

2 Historie Romů v Evropě a v České republice

Stručný popis historických souvislostí v této kapitole má za účel pomoci snadnějšímu pochopení současné situace sociálního vyloučení romské populace u nás. Kapitola je rozdělena pro lepší přehlednost na čtyři podkapitoly. První se zabývá příchodem Romů do Evropy, druhá obdobím před a během 2. světové války, třetí obdobím po válce a čtvrtá obdobím po roce 1989 do současnosti.

2.1 Od příchodu Romů do Evropy do počátku 20. století

Po antropologickém, etnografickém, historickém a lingvistickém studiu byla přijata teorie o indickém původu Romů. Mezi odborníky panuje shoda, že jsou potomky příslušníků nejnižších indických kast. Počátky migrace Romů z Indie jsou v 7. století. Následovalo několik migračních vln, které směřovaly především na západ. V Persii se Romové rozdělili na dva proudy, na severní a jižní. Ze severního proudu se utvořila dnešní populace Romů v Evropě. (Gabal et al., 1999, s. 153)

První historické doklady o Romech v Evropě pocházejí ze 14. století. Počátky pronásledování Romů v Evropě jsou datovány do konce 15. století. Tvrdou represi uplatňovala například i Marie Terezie. (Gabal et al., 1999, s. 153)

2.2 Od roku 1927 po konec 2. světové války

V roce 1927 byl vydán zákon o Cikánech, na jehož základě byly pořizovány soupisy především Cikánů kočujících, ale i usedlých. Na základě tohoto zákona bylo vydáno téměř třicet šest tisíc tzv. cikánských legitimací. V době holocaustu se tato evidence stala podkladem pro výběr Romů do pracovních a koncentračních táborů. (Kajanová et al, 2009, s. 18)

V dubnu 1940 bylo v tehdejším Protektorátu registrováno 6540 Romů. (Gabal, 1999, s. 155) Stejná soupisová akce na základě tohoto zákona proběhla i v roce 1947. (Davidová, 2004, s. 10) Na našem území byly zřízeny v roce 1942 dva kárné tábory pro Romy, které se později staly likvidačními tábory. V roce 1942 byl vydán rozkaz o soustředění Romů v Osvětimi. Celkem bylo deportováno z českých zemí asi 5300 osob. Čeští Romové byli jako celek téměř vyhlazeni. (Gabal, 1999, s. 153-155)

2.3 Po 2. světové válce do roku 1989

Přístupům či koncepcím „řešení romské problematiky“ po roce 1945 je společná snaha řešení zvenku a ze shora. Během vlády socialistického režimu byl vytvářen silný tlak na

asimilaci Romů. Plná zaměstnanost poskytovala Romům pracovní příležitosti i základní míru sociálního zabezpečení a začlenění do společnosti. (Davidová, 2004, s. 190)

Po válce bylo v Čechách a na Moravě jen několik desítek rodin původních romských obyvatel. V poválečném období přicházeli do Čech převážně do pohraničních a průmyslových oblastí slovenští Romové. (Davidová, 2004, s. 11) Romové přicházeli za prací a lepšími životními podmínkami v několika vlnách spontánní i řízenou migrací. Přicházeli především z východního Slovenska. První migranty následovali většinou ostatní členové rodiny z původní lokality. Místo, kde se usadili, dodnes charakterizuje příbuzenská spjatost širokých rodin a původ ze stejné lokality. (Kajanová et al, 2009, s. 20)

Pozitivní proces dobrovolné migrace ze Slovenska do Čech a na Moravu byl narušen násilným přesídlováním Romů ze Slovenska do Čech. Tak se zde ocitli lidé, kteří o to vůbec nestáli. Překonat kulturní rozdíly mezi jimi a většinovou společností a rozdíl mezi agrárním Slovenskem a průmyslově orientovanými Čechami byl pro ně tedy ještě o to více nesnadný. (Pekárek, 1997, s. 11). Východoslovenští Romové žili v té době ve zcela odlišných podmínkách a jiným životním způsobem. Čeští Romové bydleli v běžných bytech nebo domcích. Slovenští Romové žili v tzv. cikánských osadách na kraji měst a vesnic, bez běžného základního vybavení, často na nevhodném terénu, například na podmáčené louce. Malé domky o jedné místnosti obývalo kolem deseti lidí. Domky byly bez hygienického zařízení, okolí osady bylo tedy poměrně znečištěné a byly tak vytvářeny podmínky vhodné pro šíření nemocí a množení hmyzu. (Davidová, 2004, s. 66-68)

V roce 1947 byl tedy proveden soupis všech Romů na území ČSR a byly opět zavedeny cikánské legitimace a dohled nad pracovním zařazením³. (Davidová, 2004, s. 11)

Začátkem 50. let začal alfabetizační proces. Trval do první poloviny 60. let. Jen malých úspěchů bylo dosaženo, neboť do procesu nebyli zapojeni vzdělaní Romové a celý proces probíhal bez jakýchkoliv znalostí romské mentality. (Davidová, 2004, s. 195)

V roce 1958 byl přijat zákon č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob. Kočovný způsob života znamenal bydlet v obytném voze, stanu nebo jednoduchém přístřešku, který sloužil jen pár dní nebo týdnů. Některé skupiny Romů kočovali na území Československa až do roku 1959. Zákon 74/1958 Sb. říká o kočovném způsobu života, že jej „vede ten, kdo se ve skupinách nebo jednotlivě toulá z místa na místo a vyhýbá se poctivé práci nebo se živí nekalým způsobem, a to i tehdy je-li v některé obci hlášen k trvalému pobytu.“ Na základě tohoto zákona byly kočující skupiny násilně usazeny. Opatření se týkala především Romů olašských. Čeští a Slovenští Romové žili už před válkou usedle. Zákon se

---

³ V září 1945 byla zavedena všeobecná pracovní povinnost.

však vztahoval i na polokočující osoby, tedy osoby, které migrovali mezi Českem a Slovenskem. Zákon migrační pohyby neodstranil, pouze ztížil. (Davidová, 2004, s. 64-65, 197)

Dále tu probíhala snaha o jakousi převýchovu k „civilizovanému a řádnému občanskému životu“ bez respektu k romským etnickým specifickým. Na Slovensku probíhaly snahy o zrušení osad a rozptýlení romského obyvatelstva. U některých skupin Romů dochází ke ztrátě tradičních životních hodnot a ke ztrátě pocitu romské sounáležitosti díky neustálému přesvědčování k přizpůsobení se většinové společnosti. (Davidová, 2004, s. 201-204)

V 60. letech se začal prosazovat Svaz Cikánů-Romů. Svaz pracoval v oblasti vzdělání, v rozvíjení romské kultury a v oblasti ekonomické. V roce 1971 se zástupci Svazu zúčastnili prvního kongresu Světové romské unie v Londýně. V roce 1973 po čtyřech letech činnosti byl Svaz zrušen a byl tak přerušen vývoj, kdy Romové přestávali být pouze objekty politických opatření a sami vyvíjeli snahu o vlastní emancipaci. Důvodem ke zrušení Svazu Cikánů-Romů byl fakt, že ze strany Svazu byl vznesen požadavek na uznání statutu romské národnosti. Tehdejší nadřízené orgány změnu chápání postavení Romů ve společnosti zamítly. (Davidová, 2004, s. 205-207)

V 70. letech se začal uplatňovat nový přístup, který bral v potaz romská kulturní specifika. Dále však převažoval názor o zaostalosti romské kultury a snaha o jejich zkulturnění. Společenská Integrace romského obyvatelstva byla stanovena usnesením vlády ČSR č. 279/1970 a č. 21/1976. Praxe se od těchto koncepčních vymezení značně lišila. Záměry byly vedeny dobrými úmysly, prostředky dosahování integrace se ale nelišily od těch z předchozích období. Paternalistická péče a plošné vyplácení sociálních dávek naučili Romy spoléhat se na stát. Byla zrušena politika rozptylu a přesunů. Po zrušení Svazu Cikánů-Romů se na tvorbě přístupu Romové opět nemohli podílet. (Nečas, 2002)

Zcela otevřeně a kriticky se k situaci Romů na našem území vyjádřili signatáři Charty 77. Kritizovali přístup státu, evidenci kočovných osob z 50. let, nařízený rozptyl, likvidaci romských osad a nerovnost postavení Romů a většinové společnosti před zákonem. Kriticky se stavěli také ke školství a přeřazování romských dětí do zvláštních škol a zrušení Svazu Cikánů-Romů. Upozornili na závažnost sterilizací romských žen, lhostejnost a rasismus, který měl rostoucí tendenci. To, co státní moc nazývala integrací, nazývají signatáři Charty 77 jako dezintegraci a násilnou asimilaci, která zbavuje Romy přirozených sociálních vazeb. (Davidová, 2004, s. 211-214)

2.4 Po roce 1989

Se změnami, které přinesl rok 1989, se probouzí také romské emancipační hnutí. Vznikla první romská politická strana – Romská občanská iniciativa a v roce 1990 zasedli romští zástupci do parlamentu. Během roku 1990 vznikla další romská sdružení a svazy. Bohužel už po roce 1991 se nadšení a jednota rozmělnuje. Mezi členy dalších nových spolků a sdružení vznikají rozbroje. (Davidová, 2004, s. 219-223)

Poprvé po šedesáti letech si mohli Romové při sčítání lidu zvolit romskou národnost. Dalším významným krokem bylo založení katedry romistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a výuka romistiky na dalších univerzitách v Československu. Dále to bylo založení Muzea romské kultury v Brně, které je vůbec prvním takovým v Evropě. Také začínají vycházet různá romská periodika a knižní publikace s romskou tematikou. Byla zahájena mezinárodní spolupráce. (Davidová, 2004, s. 224-227)

Negativním jevem je násilí vůči Romům ze strany rasistických skupin. Dále byl také na mezinárodní úrovni odsouzen zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky. Tisíce Romů se díky tomuto zákonu stalo cizinci v zemi, kde dlouhá léta žili nebo se narodili a vyrůstali. Zároveň tak přišli o právo pobírat jakékoliv sociální dávky. Romové jako první přicházeli o svá pracovní místa během přechodu na tržní ekonomiku. Důvodem bylo nižší vzdělání, život v ekonomicky znevýhodněných oblastech a diskriminace. V roce 1995 byla česká republika kritizována ve Zprávě ministerstva zahraničí USA za diskriminaci romských dětí v přístupu ke vzdělání, diskriminaci v oblasti bydlení a zaměstnání. (autor neznámý, 2000)

V roce 1995 došlo k brutálnímu útoku čtyř pachatelů na Roma Tibora Berkiho. Ten po převozu do nemocnice následkům útoku podlehl. Teprve tato událost donutila českou vládu přijmout konkrétní opatření. Vláda navrhla zpřísnění trestu za rasově motivované trestné činy. Po té prudce stouply počty obviněných za rasově motivované trestné činy. Vláda také dala podnět ke zřízení speciálního policejního oddělení, které se mělo zabývat pouze extremismem. Byla přijata legislativní opatření, jež měla za cíl zlepšit práci policie, soudů a státních zástupců. (Kostlán, 2012)

3 Obecné strategie soužití většiny a menšiny

Kapitola obsahuje stručný popis strategií⁴ soužití menšiny a většiny. Strategie soužití jsou uskutečňovány ve třech společenských oblastech – kulturní, sociální a politické. Mezi tyto strategie patří také sociální vyloučení, kterému je věnováno v kapitole více prostoru než ostatním strategiím.

3.1 Strategie v oblasti kulturní

Mezi kulturní strategie patří segregační přístup. Ten vede k izolaci menšiny. Dále sem patří asimilační přístup. Tento přístup je založen na předpokladu, že menšina opustí vlastní hodnoty, tradice a zvyky a přijme nové od většinové společnosti. Kulturní pluralismus naopak předpokládá, že různé menšiny ve společnosti si mohou zachovat vlastní kulturní znaky. Ty jsou ceněny a posilovány. Kulturní pluralismus vede k politice multikulturalismu. Čtvrtou strategií je strategie tavicího kotle. Vychází z předpokladu, že každá kultura s sebou nese něco cenného. Menšinová kultura se má „roztavit“ ve většinové kultuře, která se neustále přetváří s příchodem jiných kultur. (Navrátil, 200, s. 26-27)

3.2 Strategie v oblasti politické

Mezi strategie politické patří liberální pluralismus, který zdůrazňuje princip rovných příležitostí. V praxi to znamená zavádění zákonů zaručujících všem stejné zacházení v zaměstnání, při hledání bydlení, v přístupu k sociálním službám. Princip rovných příležitostí byl definován s ohledem na potřeby znevýhodněných osob.

Druhou politickou strategií je strukturalismus. Ten vychází z předpokladu, že skupiny lidí v kapitalistické společnosti mají různé postavení. Tradičně jsou to sociální třídy. Tento pohled se dá aplikovat na etnické, kulturní a sociální charakteristiky, které jsou považovány za základ ekonomické a sociální dominance některých skupin ve společnosti. (Navrátil, 2003, s. 29)

---

⁴ Pojmem strategie zachovávám slovník Pavla Navrátila, ačkoliv by se dalo uvažovat o jiných výstižných označeních, například hlavní přístupy či koncepty.

3.3 Strategie v oblasti sociální

Mezi strategie v oblasti sociální patří sociální vyloučení a sociální včleňování. Strategie sociálního vyloučení je stěžejním tématem diplomové práce, proto je zde popsána širěji než ostatní strategie.

Na strategii sociálního včleňování (inkluze) se můžeme dívat dvěma pohledy. První je úsilím o vytvoření rovných podmínek pro uskutečňování individuálních práv, přičemž se věnuje pozornost odstranění diskriminace. Součástí strategie je podpora jazykových, sociálních a kulturních předpokladů, které mají pomoci znevýhodněným osobám k naplňování vlastních práv. Druhý pohled je snahou o celospolečenskou reformu směrem k rovnému přístupu k moci. V podstatě se jedná o marxistické uvažování. Jedním z konkrétních kroků jsou afirmativní akce, které jsou snahou o rovnoměrnější zastoupení menšin v mocenských strukturách. Důležité je také to, že při tvorbě strategie sociálního včleňování se využívá zkušeností úhlu pohledu menšin. (Navrátil, 2003, s. 28-29)

3.3.1 Strategie sociálního vyloučení, faktory a dimenze

Koncept sociálního vyloučení byl poprvé použit v 70. letech ve Francii, pro popis situace lidí na okraji společnosti, bez pracovních příležitostí a mimo záchrannou sociální síť. (Navrátil, 2003, s. 30) Posun od konceptu chudoby ke konceptu sociálního vyloučení je snahou popsat nové rysy chudoby, kterými jsou přetrvávání v čase, prostorová koncentrace, patologické jevy, vzdorování normám hlavního proudu společnosti, závislost na sociálním státu a rozpad tradičních institucí. Problémem začíná být oslabení pout spojujících společnost. (Room in Mareš, 2000)

Oslabení společenských vazeb může být důsledkem čtyř faktorů. Prvním je odmítnutí integrovat do většinové společnosti některé jednotlivce či skupiny lidí na základě jejich odlišnosti. Dalším faktorem je tendence některých jedinců či skupin vytvářet uzavřené a vymezené enklávy či komunity. Dále jsou to osobní charakteristiky vylučovaných osob a neslučitelnost kulturních kapitálů menšiny a většiny. Roli hrají také velké nerovnosti na trhu práce, špatné životní prostředí, neuspokojivá občanská vybavenost. Tyto faktory často působí společně a to je důvod problematického řešení sociálního vyloučení. (Mareš, 2006, s. 6)

Dimenze sociálního vyloučení

Různí autoři se liší ve vymezení dimenzí sociálního vyloučení. Často se rozlišují jednoduše tři základní dimenze sociálního vyloučení a to ekonomická, politická a sociální. Někteří autoři rozlišují i další dimenze, jako např. kulturní, komunitní, skupinovou,

prostorovou, vyloučení ze společenské solidarity apod. Rozhovor v empirické části jsem konstruovala s ohledem na ekonomickou, sociální a politickou dimenzi. Čtvrtý okruh se týká individuálního vnímání vlastní životní situace, hodnot, spokojenosti a nespokojenosti, a možnosti překonání případných obtíží, které život dotazovaných provází. Zahrnutí ostatních dimenzí by znamenalo neúnosné rozšíření diplomové práce.

Ekonomická dimenze sociálního vyloučení je zdrojem a zároveň důsledkem chudoby. Zahrnuje nezaměstnanost nebo časté střídání zaměstnání a nezaměstnanosti, vytlačení na sekundární trh práce, nízké příjmy a nemožnost vytvářet úspory. (Mareš, 2006, s. 22)

Sociální dimenze se projevuje životem ve zdevastovaném prostředí, nedostupností služeb, nedostatečnou podpůrnou sítí. (Mareš, 2006, s. 22) Dále sem patří rozpad tradiční domácnosti a rozpad manželství, sociální izolaci, bezdomovectví, sociálně patologické jevy. (Percy-Smith, 2000, s. 9)

Politické vyloučení zahrnuje upření základních lidských, občanských a politických práv. To pak pro jedince znamená nemožnost rozhodovat o vlastním životě a participovat na fungování společnosti. Politické vyloučení se projevuje například nízkou účastí ve volbách. (Mareš, 2006, s. 22) Sociální vyloučení je chápáno také jako vyloučení z konceptu lidských práv. V některých případech jde o extrémní podobu sociálního vyloučení, tzn. nemít vodu, jídlo, bezpečí apod. (Mareš, 2006, s. 7) Takovou podobu sociálního vyloučení měla například situace v Ostravském Přednádraží a Předlicích. Není to tedy něco vzdáleného, co by se týkalo pouze zemí třetího světa.⁵

Individuální dimenze sociálního vyloučení zahrnuje zdravotní znevýhodnění či nemoc, nedostatečné vzdělání, ztrátu sebevědomí a sebeúcty. (Percy-Smith, 2000, s. 10) Dále se rozlišuje také kulturní vyloučení, kdy jedinec nemá možnost participovat na kultuře společnosti a sdílet společenský kulturní kapitál, vzdělanost a hodnoty. (Mareš, 2006, s. 22)

Sociální vyloučení má být odstraňováno sociální politikou státu a obcí, paradoxně však v některých případech k sociálnímu vyloučení přispívá. Například komunální politika přispívá k sociálnímu vyloučení vytvářením homogenního prostředí sestěhováním neplatičů do tzv. holobyťů. Činí tak v domnění řešení finančních úniků. (Mareš, 2000)

Kultura chudoby

V posledních letech se mluví stále častěji o kultuře chudoby. Autorem konceptu je Oskar Lewis, který svá tvrzení postavil na etnografickém výzkumu mexických slumových

---

⁵ Zprávy o stavu a vývoji situace v Přednádraží a Předlicích například Česká televize, Romea.cz (např. <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/regiony/198008-prednadrazi-se-vylidnuje-urady-cekaji/>)

oblastí. Pokud jsou chudí, nezaměstnaní, žijící koncentrovaně v jedné sociálně vyloučené lokalitě, dle Lewise a některých dalších autorů hrozí riziko přenosu vzorců chování, které jsou výsledkem života v chudobě. Lidé žijící v takových podmínkách vytvářejí specifické strategie, které pomáhají život v chudobě snést. Zároveň však tyto vzorce brání se z chudoby vymanit. (in Peláková, 2004, s. 87)

4 Vztahy romské menšiny s většinovou společností

Vztah mezi většinovou společností a Romy je dle mého názoru zásadní, co se týče překonávání sociálního vyloučení. Tento vztah se dá podle Pellarové charakterizovat slovem nepřijetí. Romové odešli z prapůvodní domoviny, protože zde nebyli přijati. Indická společnost, kterou Romové opustili, byla (a stále je) rozdělena na kasty. Romové náleželi pravděpodobně k nejnižší kastě tzv. nedotknutelných. Také to byl nejspíš důvod, proč Indii opustili. Jejich příchod do Evropy jim však přijetí také nepřinesl. Romové zde byli od svého příchodu pronásledováni, násilně asimilováni a vyvražďováni. (Pellarová, 2006)

Tato kapitola se zabývá specifickými znaky sociálního systému Romů. Tento systém se vytvářel v průběhu romských dějin a v mnohém se liší od sociálního systému, jak je chápán většinovou společností. Kapitola se zabývá dále skupinami Romů žijícími na území České republiky a samotnými specifiky soužití menšiny a většiny.

4.1 Sociální systém Romů

V průběhu romských dějin se utvářel i jejich vlastní sociální systém, jak ho popisuje například Pavel Pekárek. Pekárek (1997) říká, že právě zanikající jedinečný romský sociální systém nikde jinde na světě neexistuje. Sociální systémy jiných kočovných či polokočovných národů se tomu romskému jen vzdáleně podobají.

1. „*V první řadě rod, jeho cena.*“ Vazba jednoho k druhému taková, jaká je mezi Romy nemá podle Pekárka v historii lidstva obdobu. Život jednoho je podmíněn životem ostatních.

2. „*Každé rozhodování je společné.*“ Život v romské rodině znamená také kolektivní rozhodování a kolektivní zodpovědnost. Což je v rozporu s individuální zodpovědností, na kterou je kladen důraz ve většinové společnosti. Romské děti jsou od malička účastny u rodinného rozhodování o důležitých věcech na rozdíl od jiných kočovných kmenů, kde je dáno na „radu moudrých“.

3. „*Neschopnost být sám.*“ U Romů neexistuje zkouška statečnosti samotou, jak je tomu u jiných kočovných kmenů.

4. „*Vyhoštění z rodu je největší trest.*“ Vyhoštění z rodu je natolik závažná situace podobně jako například rozsudek smrti.

5. „*Mnohost je podmínkou štěstí.*“ Události jsou hodnoceny podle počtu účastníků, čím více, tím lépe.

6. „*Čas je minulost a přítomnost.*“ Romové spolu o přítomnosti nemluví, přítomnost se žije. Vypráví se však o zpřítomnělé minulosti. Žádná jiná společenství nejsou tolik orientována na minulost jako Romové.

7. „*Budoucnost neexistuje.*“ Myšlenky příslušníků většinové společnosti se často zaobírají minulostí nebo budoucností. Od počátků naší civilizace jsme schopni plánovat do budoucna a to je pro nás také určující. To, že Romové neberou v potaz budoucnost, je podle Pekárka zásadní etnické specifikum a má významný vliv v mnoha oblastech, například ve vzdělávání. Romové žijí přítomností a smysl pro ně má dosahovat cílů jen v bezprostřední budoucnosti. Vzdělání je dlouhodobý cíl, na kterém je třeba intenzivně pracovat. Ač může být z hlediska většinové společnosti tento rys chování nepochopitelný, je takové myšlení mnohem méně stresující než zaobírání se tím, co bude, co se může stát a co se nestane.

8. „*Čas se neodvozuje od ročních období.*“ Čas ani roční období nejsou důležitá. Důležité není ani místo. Důležité je pouze to, kde je rodina.

9. „*Neustálá změna – místa a prostředí zvyšuje naději na přežití.*“

10. „*Setrvání na jednom místě zvyšuje nebezpečí.*“

11. „*Způsob obživy – řemesla jsou podřízena této neustálé změně.*“ Lidé putovali za zdroji obživy. Na rozdíl od toho Romové jsou v podstatě na útěku. Své výrobky a služby směňují u příležitosti tohoto nekončícího útěku.

12. „*Základní dovedností je umět se vyhnout – uniknout před nebezpečím.*“ Dějiny, které Romové prožili, jsou plné nebezpečí. Pocit ohrožení tak mají hluboce zakořeněný. Vyhýbání se nebezpečí znamená především verbálně projevovat vždy souhlas. Nesouhlas se projevuje například uhnutím pohledu. Dorozumívání probíhá skrze gesta, držení těla, intonaci hlasu, hudbou. Slova slouží pouze k zakrytí významu.

Poslední bod přidala na základě svých dlouholetých zkušeností Iva Pellarová (2006).

13. „*V komunitě nebo v rodině vzniká kolektivní vize reality, která není totožná s objektivní skutečností.*“ O problému se diskutuje a postupem času problém získá takovou podobu, že tolik netíží mysl, nebolí, je vlastně vyřešený. Je to podle Pellarové důležitý bod pro sociální práci. Dále k tomu dodává, že po zkušenostech s kolektivní vizí reality u svých klientů, začala fakta ověřovat také jinde. Klienti se nesnaží sociálního pracovníka obelhat, ale obelhávají vlastně sami sebe, když je pro ně realita nějakým způsobem zatěžující.

Pekárek (1997) se zamýšlel nad příčinami tak odlišného vývoje sociálního systému Romů a vyslovil hypotézu o tom, že sociální systém Romů byl vystaven téměř tisíc let tlakům blížícím se genocidě. Tvorbu pravidel, umožňujících přežití a nikde jinde na světě ani v historii se neopakujících, pravděpodobně ovlivnil velmi zásadně strach.

Objevují se tedy názory, že sociální práce by měla brát na zřetel tato kulturní specifika. Nicméně se objevují i opačné názory. Například Šimíková (2004, s. 14-16) říká, že chybí empirická evidence těchto specifíků, za jejichž nositele jsou Romové označováni. Sekyt (2004) se věnoval studiu těchto specifíků. Věnoval se jak rodinám, kde mají slovo Romové starší padesáti let, tak rodinám, kde mají hlavní slovo Romové mladší. Říká, že přisuzovaná specifika už se mladších Romů netýkají.

Dalším vysvětlením odlišností Romů je sociokulturně znevýhodněné prostředí. Mezi tyto znaky patří například vysoká porodnost a porody v nízkém věku, nízká hodnota vzdělání, záškoláctví apod. Znaků mají spíše sociální než kulturní a etnickou povahu.

Třetí možnost nahlížení na sociální vyloučení Romů je koncept sebenaplňujícího se prorocství. Většina konstruuje znaky, které odlišují menšinu. Těmito znaky jsou znaky fyzické povahy (barva pleti), kulturní znaky (oblečení, jazyk, zvyky) a třetím znakem je původ. S těmito znaky se pak spojují často pouze negativně vymezené charakteristiky. S Romy jsou u nás typicky spojované nechuť pracovat, zneužívání sociálních dávek apod. Pak jsou lidé, kteří odpovídají alespoň jednomu identifikačnímu znaku vnímání stereotypně stejně. Jsou na základě toho vytlačováni z trhu práce. Zaměstnavatelé se obávají pracovní morálky romského uchazeče, aniž by o jeho individualitě cokoliv věděli. Dlouhodobě nezaměstnaní se pak stanou závislími na sociálních dávkách a to je pak důkazem prvotního předpokladu, který byl pouhým konstruktem. (Šimíková, 2004, s. 15-16)

4.2 Skupiny Romů v České republice

Existuje několik skupin Romů, kteří žijí rozptýleně v Evropě i na dalších kontinentech. Romové, kteří žijí na území České republiky, nejsou jednou homogenní skupinou a už vůbec ne skupinou s harmonickými vztahy. Naopak, žije zde několik skupin, mezi nimiž často panují horší vztahy než mezi Romy a většinovou populací. (Gabal et al., 1999, s. 157) O vztazích mezi Romy mluví například Václav Miko. Mluví o „konkurenčním syndromu Romů“, kdy Romové těžko vyjadřují vděčnost jiným Romům, obtížné jsou pro ně situace, kdy jsou podřízeni jiným Romům. Říká, že pro Roma je nepřijatelné přijmout Roma jako osobu nadřazenou, nehledě na jeho vzdělání či sociální postavení. Snazší je přijmout neroma jakéhokoliv postavení. Mezi romskými reprezentanty vzniká dravá konkurence. Tím vysvětluje, proč Romové nevytvořili za posledních 20 let akceptovanou reprezentaci. (Miko, 2010, s. 9-11)

Laická většinová společnost Romy nijak nedělí. Vnímá je většinou jako homogenní skupinu více či méně „přízpusobivých“ nebo „přízpusobených“. (autor neznámý, 2000)

Romové se z vlastního pohledu dělí podle jazyka, podle způsobu života, podle profesí. Dále se Romové mezi sebou odlišují na městské a venkovské, starousedlíky a nově příchozí. Důležitým hlediskem je pro Romy také dodržování pravidel a romských tradic, tak se Romové dělí na čisté (žuže Roma) a nečisté (degeša Roma). Jedna skupina Romů často považuje jinou za nečistou a sebe vždy považuje za tu lepší. Kontakty s rodinami či skupinami, které jsou považovány za nečisté, jsou omezeny. Stejně jako jiné skupiny lidí na celém světě se Romové dělí na bohaté a chudé. (autor neznámý, 2000)

Na území České republiky žijí potomci Romů, kteří přežili holocaust. Druhou a zároveň nejpočetnější skupinou jsou Romové, kteří po 2. světové válce přicházeli ze Slovenska. Kolem 10-ti % tvoří Olašští Romové. Žije zde také několik desítek německých Romů – Sintí. (Gabal et al., 1999, s. 152-153)

Původní Romové, kteří žili usazeně nebo polokočovným způsobem na českém území, byli vyvražděni v nacistických koncentračních táborech. Po válce se jich domů vrátilo pouze okolo šesti set. Dnes jsou plně sžití s prostředím a nemají žádné problémy v komunikaci s většinovou společností. Romštinu už nepoužívají, ale zachovávají si pocit romské identity. Potomci původních českých Romů mají značně negativní postoj k Romům, kteří po roce 1948 začali přicházet ze Slovenska. (Gabal et al., 1999, s. 157)

Olašští Romové se vymezují vůči většinové společnosti i vůči ostatním skupinám Romů. Od ostatních Romů se liší jazykem, zvyky, způsobem obživy, odporem ke společenským a zákonným pravidlům. Jejich sociální úroveň se podstatně liší od ostatní romské populace. (Gabal et al., 1999, s. 158) Olašští Romové podle vlastního romského dělení patří k bohatým a největší hodnotou je pro ně zlato. (autor neznámý, 2000)

Sociální práce směřuje ve většině případů k Romům slovenským. (Pellarová, 2006)

4.3 Soužití

Romové prakticky až do roku 1945 žili izolovaně mimo většinovou společnost, a tak se i jejich zvyky a hodnotová orientace vyvíjela samostatně uvnitř rodových komunit. Zároveň byly posilovány předsudky na obou stranách – na straně většiny i na straně Romů. Historická zkušenost Romů v nich hluboce zakořenila jako nedůvěra vůči „gádžům“⁶. Dodnes jsou dokonce někteří přesvědčeni, že za jejich postavení mohou pouze „gádžové“ a díky tomu se na ně dívá nepřátelsky, což komplikuje vzájemné soužití a paradoxně to vrhá Romy do další společenské exkluze. Podobné je to i v situaci, kdy se Rom snaží o dobré soužití a přesto

⁶ Výraz gádžo vysvětluje například Wikipedie (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Gad%C5%BEO>) Gádžo je romské označení pro osoby, které nemají romský původ.

se setkává s bariérou předsudků a diskriminace. Reakce mohou být různé, například distanc od „těch špatných“, stud nebo dokonce negativní až delikventní chování. (Davidová, 2004, s. 177-178)

Na téma soužití a tolerance proběhlo mnoho výzkumů. Jeden z výzkumů provedl mezi příslušníky neromské veřejnosti na začátku 70. let Ústav pro výzkum veřejného mínění v Praze. Výsledky tohoto výzkumu nesměly být publikovány. Z výzkumu vyšlo najevo, že lidé trpí předsudky a sociální distancí. Z 1375 respondentů vyjádřilo pozitivní postoj k Romům 15 %, neutrální postoj 50 % a celých 35 % vyjádřilo odmítavý až negativní postoj. Na Slovensku vyjádřilo negativní postoj dokonce 50 % dotázaných. (Davidová, 2004, s. 179)

Pro srovnání uvádím výsledky výzkumu Střediska empirických výzkumů STEM provedeného na jaře roku 2012. Odpovědi 1084 respondentů ukázaly, že jen 2 % z nich má dobrý vztah k Romům, 16 % uvádí, že k Romům má stejný vztah jako k ostatním, 60 % má mírně až jednoznačně odmítavý vztah a 14 % dokonce pociťuje k Romům odpor. (STEM, 2012)

Podle tzv. Bratinkovy zprávy⁷ z 90. let vnímají Romové „gádže“ a všechny společenské instituce jako nepřátelské a cítí se jimi ohroženi. (Usnesení vlády ČR ze dne 29. října 1997 č. 686.) Říčan dále pak uvádí nerespektování „gádžovského“ majetku. V mnoha romských pohádkách a vyprávěních je hrdinou Rom, který okradl nebo obelhal „gádže“. Romská kriminalita je Romy chápána jako odplata za útlak ze strany většiny. Zároveň mezi Romy vládou obavy z násilí ze strany radikálních skupin nacionalistů. V české většinové společnosti panuje vůči Romům averze, která často přerůstá v rasismus. Rasismus s projevy násilí je závažný společenský problém. (Říčan, 2000, s. 61-65)

V roce 2007 byly zveřejněny výsledky anketního šetření v rámci projektu s názvem „Díky, že se ptáte“. Respondenty bylo 487 Romů z různých měst České republiky. Výzkum prozradil mnohé o vztahu Romů s většinovou společností. Anketa se zabývala osmi tematickými okruhy, které měly zahrnout všechny běžné oblasti diskriminace. Z opovědí vyšlo najevo, že jen pětina dotazovaných se doposud neseťkala s diskriminací. Nejčastěji diskriminaci pociťují při hledání práce, v dopravních prostředcích, v obchodech, v restauracích. Se slovním vulgárním napadením má zkušenost 61 % dotazovaných. Fyzické napadení prožil každý druhý respondent nebo někdo z jeho úzkého rodinného okruhu.

---

⁷ Tzv. Bratinkova zpráva neboli Usnesení vlády ČR ze dne 29. října 1997 č. 686 (dostupné z WWW: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=5873>) Je analýzou stavu romských komunit v České republice, stanovila konkrétní cíle a návrhy opatření pro jednotlivá ministerstva, které měly vést k lepší integraci Romů do společnosti.

Zajímavý poznatek je, že 81 % dotazovaných uvedlo, že většina jejich přátel jsou Romové. Jednou ze zkoumaných oblastí byla důvěra v instituce, jako jsou úřady a policie. 78 % dotazovaných nemá základní důvěru ve státní instituce. Nejčastějším důvodem k nedůvěře je vlastní negativní zkušenost s pracovníky na úřadě (arogantní chování) a nerovné zacházení ze strany policie. O mnoho lepší je to s důvěrou v lékařský personál, negativní zkušenosti uvedlo 17 % respondentů. Postoj ke společnosti jako negativní vyhodnotilo 16 % dotazovaných, zbytek má postoj převážně neutrální až pozitivní. (Slovo 21, 2007, s. 9-15)

V roce 2010 byl Ministerstvem vnitra zveřejněn výzkum, který mapoval postoje veřejnosti k pravicově extremistickým, rasistickým a xenofobním myšlenkám a jejich šířitelům. Postoje respondentů vůči Romům jsou značně negativní. Respondenti, potažmo společnost, si Romy spojuje většinou s nepřizpůsobivostí, kriminalitou a násilnickým chováním, zneužíváním sociálních dávek, znečišťováním okolí, hlukem a nemocemi. Jen 21 % je přesvědčeno, že Romové mohou být oběťmi diskriminace. Respondenti se domnívají, že důvody, proč se nedaří řešit tyto problémové jevy, jsou podpora ze strany státu a strach policie a úředníků. Z výzkumu dále vyplynulo, že v dotazovaném vzorku je 8 % lidí, které lze z hlediska pravicového extremismu považovat za rizikové. Řadí se sem aktivní účastníci demonstrací a akcí na zjednání pořádku. Pak sem patří lidé, kteří jsou ochotni podpořit radikálně pravicovou stranu „pouze“ volebním hlasem. (Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2010, s. 107-108) Otázkou je do jaké míry jsou lidé ochotni přiznat radikální názory, které jsou zároveň odhodláni zastávat i s použitím násilí a dále pak, když radikální názory zastávají jako respondenti, jestli jsou ochotni je v takové míře zastávat i v běžném životě například skutečnou účastí na demonstracích.

Rozšíření extrémních pravicových názorů souvisí podle Zprávy o stavu romské komunity za rok 2010 s nespokojeností a s nejistotou, kterou přinesla hospodářská krize. (s. 108)

Důležitou roli ve vztazích většiny a romské menšiny hrají média. Říčan popisuje přístup médií k tématu dosti výstižně jako přilívání benzínu do ohně. Před rokem 1989 se vláda snažila zamezit všem zprávám, které by prozradily selhávání její romské politiky. Média po roce 1989 získala svobodu projevu a začala fungovat na tržním principu. Tisk a televize se snaží přinášet zprávy, tak aby byly co nejzajímavější pro většinu diváků. Romy prezentují jako „nepřizpůsobivé“ občany, kteří jsou v konfliktu se zákonem, odmítají pracovat, nespravedlivě pobírají dávky, ničí byty, živí se prostitucí a nestarají se o své děti. Běžný divák často po takových informacích lační a média se této poptávce přizpůsobují. Média tak poskytují negativní a často přibarvené informace o Romech a veřejnost si tak

vytváří ještě horší představy. Tím lépe se pak prodávají další negativní zprávy o Romech. Vzniká tak jakási spirála nenávisti a odcizení. (Říčan, 2000, s. 30-31, 77-78.) Na významnou roli médií upozornila už v 90. letech také tzv. Bratinkova zpráva. Jednou z priorit Českého předsednictví Dekády romské inkluze v roce 2011 byla média a obraz Romů v médiích. (Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2010. s. 138)

Tzv. Bratinkova zpráva mimo jiné vyzývá občany České republiky, „aby i oni udělali maximum pro lepší pocit našich romských spoluobčanů, a tak přispěli k tomu, aby z naší země vymizel pocit vzájemné nedůvěry, podceňování, obviňování či diskriminace z rasových důvodů.“ (Usnesení vlády ČR ze dne 29. října 1997 č. 686)

4.4 Sociální vyloučení Romů v České republice

Tato kapitola se věnuje popisu situace, ve které se mnoho⁸ Romů v České republice nachází. V následujících několika podkapitolách se pokusím stručně popsat jednotlivé problémy a porovnat s nimi situaci na Smíchově.

Na Smíchově není v současnosti sociálně vyloučená lokalita. Některé části Smíchova, respektive jednotlivé činžovní domy, které jsou převážně v soukromém vlastnictví, byly označeny za sociálně vyloučenou lokalitu v Analýze sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. Analýza byla provedena v letech 2005 a 2006. Podle slov poradce pro Romy a národnosti menšiny pro Prahu 5 jsou to dnes spíše rizikové oblasti a sociálním vyloučením ohrožení Romové. Ke změně během těchto let došlo kvůli významné proměně struktury obyvatelstva Prahy 5. Přibyla luxusní zástavba a došlo k přesunu Romů na jiné městské části. Zástupce starosty Prahy 5 odhaduje, že na Smíchově žije nyní okolo 500 Romů. Poradce pro Romy a národnosti menšiny odhaduje jejich počet na 200 až 300. Tato čísla se podstatně liší od výsledků Sčítání lidu 2011. Z celkového počtu 87 tisíc obyvatel Prahy 5, deklarovalo romskou národnost pouze 54 obyvatel. Zásadně se liší také od údajů Mapy sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice. Ta uvádí odhad Romských obyvatel na Smíchově 3 až 3,5 tisíc v roce 2006.

---

⁸ Nelze zde určit přesný počet Romů žijících v sociálním vyloučení. Analýza sociálně vyloučených lokalit a absorpční kapacita subjektů působících v této oblasti (GAC, 2006) odhaduje počet obyvatel v sociálně vyloučených lokalitách na 60-80 tisíc, z toho tvoří 50-90 % romské obyvatelstvo. Počet lokalit se od roku 2006 zvýšil. Zatím však nebyla provedena jiná analýza, která by počet lidí v nich žijících přiblížila. Je však zřejmé, že situace se zhoršuje a lidí žijících v sociálním vyloučení přibývá. (Vláda ČR, 2013, s. 114)

Příčiny a důsledky sociálního vyloučení se prolínají. Není snadné rozlišit příčiny a následky sociálního vyloučení. Romové žijí ve vysokém stupni ohrožení sociálním vyloučením. Tato situace je popsána v mnoha publikacích, vládních dokumentech, materiálech neziskových organizací zabývajících se touto tematikou. Romové jsou častěji než ostatní obyvatelé nezaměstnaní a chudí. Častěji bydlí v nevyhovujících a přeplněných bytech ve zdevastovaných oblastech v okrajových částech měst. Mají ztížený přístup k řadě služeb, jejichž využívání je pro většinovou společnost standardem, včetně vzdělání. Mnoho romských dětí plní povinnou školní docházku v praktických základních školách. Zdravotní stav romské populace je horší než u většinové populace.

4.4.1 Bydlení

Klíčovým problémem sociálního vyloučení Romů je bydlení. Státní bytový fond přešel v 90. letech do vlastnictví obcí a stát nemá na jeho správu téměř žádný vliv. Obecní bytový fond je často spravován najatou firmou nebo jsou byty privatizovány. Domácnosti s příjmy na úrovni životního minima nemohou platit tržní nájemné a žádají o byt obecní. Obecních bytů je nedostatek a při jejich přidělování jsou často uplatňovány diskriminační postupy. (Moravec, 2006, s. 27-29)

Nedostupnost bydlení pro sociálně slabé domácnosti je jedním z faktorů, které je udržují v bezvýchodné situaci a v sociálně vyloučených lokalitách. A to platí i pro domácnosti jejichž celková situace by jim jinak nebránila žít v místě s normální skladbou obyvatel. Nedostatek obecních bytů tak vlastně ovlivňuje vývoj sociálně vyloučených lokalit. (Moravec, 2006, s. 28)

Dále je časté, že v domě, kde je několik bytů, je pouze jeden vodoměr. Celková spotřeba se pak rozpočítává na všechny obyvatele domu bez ohledu na skutečnou spotřebu. Může se pak tedy stát, že i ti, kteří s vodou šetří, mají nedoplatky v devastující výši. Totéž pak platí i pro připojování se na rozvod elektřiny na chodbách. Ti, kteří z rozvodu na chodbě elektřinu neberou, doplácí na ostatní. Tak začnou krást elektřinu i lidé, kteří by to za jiných okolností nedělali. (Moravec, 2006, s. 30-31)

Kvalita bydlení ovlivňuje zdravotní stav a také možnosti přípravy dětí do školy. V bytech, kde například nefunguje v zimě topení, v malometrážních bytech, přeplněných bytech je téměř nemožné najít prostor pro přípravu do školy.

V předcházejících letech došlo na Smíchově k odlivu Romů, pravděpodobně do jiných městských částí, měst a do zahraničí. Zástupce starosty Prahy 5 se domnívá, že stoupající životní úroveň a náklady na bydlení v této městské části jsou důvodem zásadní obměny složení obyvatel. Romský poradce k tomu říká, že domy, které by se dali označit za ohrožené

sociálním vyloučením, vlastní soukromí majitelé. Protože chtějí vydělávat skrze dávky státní sociální podpory a dávky hmotné nouze, sestěhovávají sem Romy. (osobní rozhovor s poradcem pro Romy městské části Prahy 5) Je to snadné, protože pro početnější romskou rodinu není lehké najít byt na běžném trhu s byty. V některých domech žijí tedy pouze Romové, ale domy jsou v těsném sousedství domů, kde žijí sociálně nevyloučení zástupci většinové společnosti. Stav domů je relativně dobrý. Občanská vybavenost je také dobrá. (Žáčková, 2005, s. 5)

4.4.2 Neplatičství

Důvody, proč některé romské domácnosti neplatí nájem, jsou různé. Pro domácnosti, kde je příjem na úrovni životního minima, je nájemné drahé. Náhlé výdaje pak mohou způsobit, že domácnost na zaplacení nájmu peníze jednoduše nemá. Některé domácnosti nájem neplatí, protože to prostě nepovažují za důležité nebo se jim platit nechce. Existují tedy skutečně případy, kdy domácnosti neplatí nájemné a služby, ale zároveň je pravdou také to, že pronajímatel mnohdy požaduje na nájemném více, než podle zákona požadovat může. Dluhy nájemníků pak rostou do závratných výšek. Neplatičství, ať už úmyslné nebo jako důsledek špatné ekonomické situace rodiny, není jediný důvod, proč romští nájemníci přicházejí o bydlení. Nastávají i jiné situace, kdy romští nájemníci nezákonně nakládají s pronajatým bytem a mohou tak o něj přijít. Například pronajatý byt pronajmou někomu jinému a sami ho nevyužívají. (Moravec, 2006, s. 30)

V důsledku takové situace, kdy rodina například nemá na zaplacení nájemného, se může stát, že i zcela funkční, ale chudá rodina s malými dětmi je rozbita a děti jsou orgánem sociálně právní ochrany umístěny do ústavní výchovy. (Moravec, 2006, s. 37)

Stává se, že samospráva vyhradí část domů pro „neplatiče“. Samospráva do takových domů a bytů umísťuje i domácnosti, které nejsou „neplatiči“ bez ohledu na individuální faktory jejich situace. Vzniká tak prostředí, které paradoxně neplatiče a tzv. nepřizpůsobivé vytváří. (Moravec, 2006, s. 38)

4.4.3 Vzdělání

Zvýšení vzdělanosti u Romů je zásadním předpokladem ke zvýšení jejich zaměstnanosti a vůbec prevence sociálního vyloučení. Právo na vzdělání označuje Amnesty International za klíčové právo k ostatním základním lidským právům. (2009) Romské děti jsou však v neúměrném počtu umísťovány do škol mimo hlavní vzdělávací proud. (Vláda České republiky, 2010)

Na porušování práva romských dětí v České republice upozorňuje mnoho českých i mezinárodních organizací. V roce 2007 byl Evropským soudem pro lidská práva vynesena rozsudek proti České republice, že porušila právo romských dětí na vzdělání bez diskriminace, když je umístila do tehdejších „zvláštních škol“, které poskytují vzdělání na nižší úrovni než běžné základní školy. Tyto školy jsou určeny pro děti s lehkým mentálním postižením. Na základě tohoto rozsudku je Česká republika povinna přijmout opatření, která povedou k nápravě této situace. (Amnesty International, 2009)

V reakci na rozsudek ve věci D. H. a ostatní proti České republice vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy několik opatření. Z fondů EU byly získány prostředky na projekty škol, školských poradenských zařízení, školských výchovných zařízení, nestátních neziskových organizací, atd. podporující rovné příležitosti ve vzdělávání. V roce 2009 byl spuštěn národní projekt Centra podpory inkluzivního vzdělávání. Česká školní inspekce by měla sledovat naplňování rovných příležitostí ve vzdělávání. Byla zvýšena částka v dotačním programu na podporu asistentů pedagoga sociálně znevýhodněných žáků.

Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2010 však říká, že segregaci a diskriminaci romských žáků v oblasti vzdělávání nebylo dosud zamezeno. Stejně tak zpráva Amnesty International z roku 2013 zabývající se danou problematikou říká, že se od rozsudku ve věci D. H. změnilo jen málo. Podle Výzkumu veřejného ochránce práv k otázce etnického složení žáků bývalých zvláštních škol (2012) tvoří romské děti zhruba třetinu ze všech žáků těchto škol. Přitom však v každé populaci jsou pouze 2-3 % dětí s lehkým mentálním postižením.

Nejproblematictější ze smíchovských škol se jeví Základní škola Grafická. Tato škola sice není školou praktickou, ale etnicky segregovanou. Škola se prezentuje jako komunitní, nabízí spektrum kroužků a má rozšířenou estetickou výchovu. Od roku 1997, kdy škola zavedla program péče o romské žáky, se jejich počet postupně zvyšoval až na 75-90 % žáků tvoří romské děti. Ve spádové oblasti školy žije podle Člověka v tísní (2013) pouze okolo 5-ti % Romů. Vedení školy využívá pro hodnocení výsledků vzdělávání testy SCIO. Ve zprávě z vlastního hodnocení školy z let 2005/2006 a 2006/2007 je uvedeno: „Pro většinu našich žáků jsou [testy SCIO] příliš náročné a vycházejí z nich velmi špatně, často s výstupem doporučení méně náročné praktické školy.“ Srovnání je možné pouze s jinou segregovanou pražskou školou na Žižkově. (Zpráva z vlastního hodnocení školy za školní roky 2005/2006 a 2006/2007, str. 12). Úroveň vzdělání a požadavky učitelů směrem k žákům neodpovídá běžné základní škole.

V roce 2012 vedení městské části mluvilo nejdříve o zrušení této školy, následně pouze o tom, že v dalším školním roce nebude zápis do první třídy, nakonec ze záměru sešlo

úplně. Nicméně vedení městské části se segregací ve vzdělání zabývá. (Lachnit, 2012) Analýza sociálně vyloučených romských lokalit uvádí další tři smíchovské školy. Jedna z nich – Základní škola Plzeňská- byla v roce 2012 zrušena a sloučena s jinou základní školou. Analýza uvádí, že do školy docházelo 10 % romských žáků. Další základní škola má 11-20 % romských žáků. Základní škola praktická má 61-70 % romských žáků.

4.4.4 Nezaměstnanost

Vyšší míra nezaměstnanosti Romů má své kořeny ve strukturálních změnách trhu práce, které začaly po roce 1989. Do roku 1989 naprostá většina Romů pracovala stejně jako příslušníci většinové společnosti. Nemít zaměstnání bylo považováno za trestný čin příživnictví. Navíc pracovní místo bylo tehdy vytvořeno pro každého. Existovalo právo a povinnost pracovat. Romové byli zaměstnání na nízko kvalifikovaných pozicích a nebyly žádné snahy o zvýšení jejich kvalifikace. Naopak, byli zařazováni zvláštních škol. Po roce 1989 to bylo hlavním důvodem vyřazování z trhu práce. Jako první byli Romové propuštěni a těžko se na trhu práce znovu uplatnili. (Bartáková in Šimíková, 2005, s. 27-28)

Romové jsou ve velké míře nezaměstnaní, a to dlouhodobě a opakovaně. Přesná čísla je těžké zjistit. Úřad práce České republiky neviduje národnost, Romové se k romské národnosti nemusí hlásit. Romové vykonávají nekvalifikované práce a méně vydělávají. Vykonávají sezonní práce, práce bez náležitých pracovních smluv čili práce „načerno“. Práce „načerno“ je často jedinou možností na diskriminujícím trhu práce. (Hirt et al., 2006, s. 102)

Příčinami nízké zaměstnanosti Romů jsou nedostatečná motivace k práci, nedostatečné vzdělání, nízká mobilita, preferování práce na černo, zadluženost a diskriminace. Příčiny spolu souvisí a vzájemně se posilují, jak je dále v textu vysvětleno. (Hirt et al., 2006, s. 102) Nezaměstnanost a dlouhodobá nezaměstnanost se týká jak Romů bez kvalifikace tak i těch kvalifikovanějších. (Moravec, 2006, s. 41)

Nedostatečná motivace k práci, respektive hledání si zaměstnání je u Romů způsobená mimo jiné tím, že se o práci ucházejí a jsou opakovaně odmítáni. Demotivace souvisí s psychickými změnami souvisejícími s dlouhodobou nezaměstnaností. (Bartáková in Šimíková, 2005, s. 33) Dlouhodobá nezaměstnanost je problém, který způsobuje negativní změny v psychice člověka a způsobuje také somatické potíže. Po opakovaných neúspěšných pokusech najít si práci ztrácí člověk sebedůvěru, propadá do beznaděje, apatie a rezignace. Mění se vnímání času. Pokud člověk měl nějaké pracovní návyky, postupem času je ztrácí. Tyto změny později znemožňují člověku uplatnit se na trhu práce. (Polis, 2008) „Podle univerzálního společenského pravidla, vyjádřeného formulí „syťý hladovému nevěří“, pohlížejí ti, kteří takovým stavem neprošli, na ty, kteří takovou smůlu mají, jako na povaleče.

Pokud je tento povaleč navíc tmavší barvy pleti, vzniká tak velice snadno mýtus o líných cikánech.“ (Moravec, 2006, s. 42)

Nedostatek motivace může být v některých případech způsoben také tím, že v rámci rodinných solidárních sítí, jsou příjmy sdíleny se všemi členy této sítě, zatímco úsilí vynaložené na získání prostředků nikoliv. Motivaci k hledání si práce snižuje také samotné očekávání diskriminace. (Hirt et al., 2006, s. 103)

4.4.5 Zadlužení a lichva

Mnoho romských rodin je vysoce zadluženo. To je mimo jiné jednou z překážek při integraci Romů na trhu práce, jak už bylo popsáno v předešlé podkapitole. V takové situaci je výhodnější pracovat na černo, neboť příjmy z práce na černo nemohou být zabaveny. Romské rodiny často dluží na nájemném, na elektřině a plynu, na zdravotním pojištění a na neuhrazených pokutách. Další dluhy pak vznikají půjčkami, nákupy na splátky a využíváním služeb lichvářů. (Hirt et al., 2006, s. 110) Lichva je nelegální půjčování peněz za vysoké úroky a je trestným činem. (zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník)

Lichváři nabízejí své služby lidem za hranicí chudoby. Ti v případě náhlých nutných výdajů, jejich služby využijí. V poslední době ve velké míře využívají lidé v naléhavé finanční tísní rychlých nebankovních půjček. Úroky půjček jsou někdy až 100% za každý měsíc, lichváři vymáhají i úroky z úroků. Pokud nesplácí lichváři, hrozí jim psychické a fyzické násilí. Pokud nesplácí rychlé půjčky, hrozí jim exekuce sociálních dávek. (Člověk v tísní, 2011) Takové půjčky nejchudší vrstvy obyvatel ještě více ožebračují, propadají do ještě hlubší materiální nouze, jsou nuceni k prostituci a kriminalitě a také ze strachu z lichvářů opouštějí své byty a stěhují se do jiných krajů či dokonce do zahraničí. (Vláda České republiky, 2004)

4.4.6 Závislost na dávkách

Stát poskytuje dávky z několika systémů. Rodin s nízkými příjmy se týkají zejména dávky ze systému státní sociální podpory a systému sociální pomoci. Dávky ze státní sociální podpory jsou dávky určené na podporu rodin s dětmi, které finanční příjmy mají, ale náhle se ocitly v situaci, na kterou by jejich vlastní síly nemusely stačit. (zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře) Dávky pomoci v hmotné nouzi mají být krátkodobé a jejich cílem je občanovi, co nejrychleji navrátit sociální suverenitu a zabránit hmotné nouzi, která v případě neposkytnutí dávky hrozí. Mají být jedním z prostředků boje proti sociálnímu vyloučení. (zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi) Tvůrci těchto zákonů nepočítali s tím, že by se zmíněné dávky z těchto systémů měly pro některé stát trvalým zdrojem příjmů. Dávky

jsou však nastaveny tak, že se členům početných domácností mnohdy nevyplatí mít pravidelné zaměstnání. Dávky zabraňují akutní hmotné nouzi, ale pokud jsou poskytované dlouhodobě, přispívají paradoxně k propadu do chudoby. (Mareš, 2006, s. 43)

4.4.7 Zdraví

Sociálně vyloučení Romové trpí horším zdravotním stavem než většinová populace. Dobrý zdravotní stav je však podmínkou pro soběstačnost a možnost participace na trhu práce. Zdravotní stav Romů a péče o něj je ovlivňována několika faktory, například přístupem k informacím o zdravotních rizicích a o rizikovém chování. Střední délka dožití u sociálně vyloučených Romů o deset až patnáct let kratší než u ostatních obyvatel. Projevuje se zde vyšší výskyt chronických chorob. Sociálně vyloučení Romové subjektivně hodnotí přístup ke zdravotní péči horší, než mají ostatní obyvatelé, častěji než ostatní si například nemohou dovolit koupit léky nebo se nemohou dostavit k lékaři. Zdravotní stav je ovlivněn také bytovými podmínkami, stavem dlouhodobé nezaměstnanosti, horší stravou. (Vláda České republiky, 2011)

4.4.8 Závislost na návykových látkách

Závažným problémem jsou mezi Romy nealkoholové drogy. Někteří se s nealkoholovými drogami setkávají již v dětství. Zneužívání drog se pojí s kriminalitou a prostitucí. Romští závislí přicházejí ve srovnání s neromskými k léčení později, ve chvíli, kdy je závislost plně rozvinutá. Důvodem je to, že rodina závislého dlouhou dobu kryje a snaží se problém vyřešit obvyklými výchovnými prostředky. Zpráva o stavu romských komunit za rok 2004 říká, že kromě toho mají romští pacienti se závislostí nižší kázeň než ostatní pacienti se závislostí a dobrovolně nenavštěvují žádné protidrogové poradny nebo K-centra. (Vláda České republiky, 2004) Podle Zprávy za rok 2013 se v tomto ohledu mnoho nezměnilo. (Vláda České republiky, 2013)

Vedoucí odboru sociální problematiky a prevence kriminality úřadu městské části Prahy 5 říká, že drogy (heroin) byli mezi smíchovskými romskými obyvateli rozšířeny v 90. letech, poznamenány jsou podle ní i následující generace. Na heroínu byli závislí velmi mladí lidé, výjimkami nebyly ani děti. Děti mladých závislých matek vychovávali prarodiče a tato generace dnes opět inklinuje k prostředí drog. (osobní rozhovor, 2013) Pražské drogové scéně dominuje především Subutex, dále pak benzodiazepiny, pervitin a heroin.

4.4.9 Kriminalita

Do roku 1990 se v souvislosti s trestnými činy sledovala i etnicita a národnost pachatele. Od roku 1990 se tak již neděje. Podle údajů zaznamenaných před rokem 1990 byla kriminalita Romů vyšší, pokud jde o počet trestných činů a o počet účastníků než kriminalita většinové společnosti, byla však nižší, pokud jde o způsobenou škodu. Autoři Zprávy o stavu romských komunit za rok 2004 předpokládají, že k podstatným změnám nedošlo. (Vláda České republiky, 2004) Kriminologické studie uvádějí spontánnost a neplánovanost loupeží a loupežných přepadení páchaných Romy. (Hirt et al., 2006, s. 160)

5 Sociální práce mezi romskou populací

Na úvod kapitoly vymezím definici sociální práce, jaké jsou její cíle a co je sociální fungování. Následují principy práce s etnickými menšinami, potažmo Romy a sociálně vyloučenými. Dále se zabývám paradigmaty sociální práce a jejich uplatnění v oblasti sociálního vyloučení Romů.

Definice sociální práce je celé množství. Podle Matouška zní definice sociální práce takto: „Sociální práce je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů. Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatnění. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky. U klientů, kteří se již společensky uplatnit nemohou, podporuje sociální práce co nejdůstojnější způsob života. Sociální práce je hlavním přístupem při poskytování sociální pomoci.“ (2008, s. 11)

Dále je také možné setkat se s vymezením cíle sociální práce, který se opírá o koncept sociálního fungování. Cílem sociální práce je „pomáhat jednotlivcům a sociálním systémům zlepšovat své sociální fungování a měnit sociální podmínky tak, aby chránily tyto jednotlivce a systémy před potížemi ve fungování.“ (Sheafor in Navrátil, 2001, s. 11). Sám termín sociálního fungování je mnohoznačný, proto je také různě interpretován. (Navrátil, 2001, s. 12) Například Matoušek uvádí definici sociálního fungování takto: „Sociální fungování je kvalita společenských vazeb jednotlivce, obvykle posuzovaná podle několika kritérií – např. podle kvality vztahů k lidem, využití vlastního potenciálu, plnění požadavků společenského prostředí. Pojem sociálního fungování reflektuje jednak schopnost klienta odpovídat na nároky prostředí, jednak samy nároky prostředí. Problémy v sociálním fungování jsou důvodem pro to, aby se klient spojil se sociálním pracovníkem a společně je pokoušeli řešit.“ (2008, s. 196)

Navrátil (2003, s. 202-208) formuloval pilíře sociální práce s Romy a zároveň otázky, které by si měl sociální pracovník při svojí práci klást. Pilíře i otázky se mi jeví jako užitečné a inspirativní nejen pro sociální práci v této oblasti, proto je zde uvádím.

Sociální pracovník, který pracuje v této oblasti, by měl mít systematické znalosti o romské menšině, systematické znalosti o člověku a společnosti, sociální pracovník by měl pracovat na vlastním sebepoznání a rozvoji osobnosti, sociální pracovník by měl mít vždy víru v hodnotu a důstojnost každého člověka, účelné je při práci s romskými klienty upravit metody a techniky běžně používané v sociální práci. V tomto bodě má autor na mysli

trpělivost, reflektovat neverbální komunikaci svou i klientovu, ověřovat si dohodnuté termíny, nebát se dotyku a projevu emocí, mluvit jasně, věcně, stručně, respektovat romský hodnotový systém. Dalším pilířem je věnovat pozornost individualitě klienta i sociálnímu prostředí, které klienta obklopuje.

Kromě těchto pilířů, na kterých by se měla stavět práce s romskými klienty, Navrátil (2003, s. 200-202) zmiňuje i paletu otázek, o kterých by měl sociální pracovník při své práci uvažovat. Měl by uvažovat o tom, jak romský klient vidí svou životní situaci, tak aby pracovník nebyl pod vlivem etnocentrismu a předsudků. Pracovník by měl uvažovat o tom, jaké požadavky prostředí jsou pro romského klienta obtížně splnitelné z důvodu jeho nedůvěry ve většinovou společnost a její instituce a které požadavky naopak díky své „odlišnosti“ zvládá. Na jaké předsudky klient naráží? K jakým možnostem uspokojit své potřeby má romský klient ztížený přístup? Sociální pracovník by se měl také ptát, kam se jeho klient se svými požadavky bez problémů obrací a z jakého důvodu. Dále by měl zvažovat jaké psychické a vztahové problémy pramení ze zkušenosti s menšinovým postavením a jaké problémy s jeho romskou příslušností nesouvisí. Naopak jaké přednosti z menšinové zkušenosti klienta vyplývají a co může být zdrojem jeho lepšího sociálního fungování. Jaké má životní situace klienta výjimečné a důležité znaky, které je třeba brát při řešení problémů v úvahu? Co klient potřebuje – jaké služby, informace a prožitky, aby mohl snáze překonat problémy a využít vlastní potenciál.

5.1 *Paradigmata v sociální práci s Romy*

V sociální práci vykryštalizovaly během 20. století tři odlišné přístupy, které se liší svými filozofickými východisky a také praktickými důsledky. Tyto tři paradigmaty jsou: sociální práce jako terapeutická pomoc, sociální práce jako reforma společenského prostředí, sociální práce jako sociálně právní pomoc. (Navrátil, 2007, s. 187) Každé z těchto paradigmat nabízí v práci se sociálně vyloučenými nebo sociálním vyloučením ohroženými romskými klienty nějaké přednosti. Žádné však nenabízí dostatečně komplexní reflexi faktorů klientova sociálního fungování. Představím tedy každé z nich, jejich východiska a praktické využití v dané oblasti.

První paradigma sociální práce jako terapeutická pomoc považuje za nejdůležitější faktory sociálního fungování duševní zdraví, vyrovnanost. Sociální práce je chápána v tomto přístupu jako „terapeutická intervence, která si klade za cíl pomoci jednotlivcům, skupinám i komunitám zabezpečit psychosociální pohodu.“ Prostředkem tohoto přístupu je podpora v rozvoji. Důraz je kladen na komunikaci a vztah mezi klientem a sociálním pracovníkem,

přičemž se profesní vybavení pracovníka opírá o jeho psychologické znalosti a terapeutický výcvik. Příkladem tohoto pojetí sociální práce je Rogersova humanistická koncepce. Přístup sociálního pracovníka ke klientovi je v tomto přístupu nedirektivní a nehodnotící, obsahuje aktivní naslouchání, pozitivní zpětnou vazbu a empatii. (Navrátil, 2007, s. 187). Přístup neřeší praktické problémy, jako je například zaměstnání. Neřeší tedy problémy, které jsou největšími překážkami v překonání sociálního vyloučení.

Druhé paradigma je sociální práce jako reforma společenského prostředí. Princip sociálního fungování je opřen o vizi společenské rovnosti. Snahou přístupu je zplnomocňování jednotlivců a skupin a úsilí o jejich podíl na tvorbě a změnách společenských institucí. Ve společnosti podle tohoto přístupu existují elity, které hromadí zdroje a moc ve svůj prospěch. Vzniká tak útlak jedné skupiny lidí jinou skupinou. Tento útlak je zdrojem jejich problémů a utrpení. Podle reformního paradigmatu musí nejdříve dojít ke společenské změně, pak se teprve může uskutečňovat osobní rozvoj tak, jak o něj usilují terapeutické a poradenské paradigma. Profesní vybavení sociálního pracovníka se zde opírá o znalosti z oblasti politologie, sociální filozofie a sociologie. (Navrátil, 2007, s. 187-188)

Reformní paradigma se ve vztahu k řešení sociálního vyloučení Romů jeví jako vhodné východisko. Jeho slabinou je však to, že zde chybí snaha o nahlédnutí klientova vidění problému a možného řešení. Druhým nedostatkem je, že chápe samotnou příslušnost k menšině jako problém, přičemž by to mohl být zároveň zdroj podpůrných sil a dovedností k zvládnutí problému sociálního vyloučení. (Navrátil, 2003, s. 199.)

Třetím paradigmatem sociální práce je sociálně právní pomoc. Sociální fungování je zde podmíněno schopností člověka zvládat problémy a jeho volným přístupem k potřebným informacím. Tento přístup bere v úvahu jak individuální potřeby klientů, tak úsilí o zdokonalování sociálních služeb a institucí. V praxi to znamená poskytování informací, poradenství a zprostředkování služeb, které daný klient potřebuje. A dále snaze o přizpůsobování společnosti a jejích institucí potřebám klientů. Profesní vybavení sociálního pracovníka se zde opírá o znalosti z psychologie, sociologie a práva. (Navrátil, 2007, s. 199)

Paradigmatu sociálně právní pomoci odpovídá úkolově orientovaný přístup, jehož filozofií je, že lidé se nejvíce angažují v úkolech, které si sami stanoví a i malý úspěch může rozvíjet sebedůvěru. Sociální pracovník má pomoci klientovi ujasnit si vlastní cíle a kroky jak stanovených cílů dosáhnout. Úkolově orientovaný přístup je vhodný při řešení problémů, jako jsou interpersonální konflikty, neuspokojení v sociálních vztazích, konflikty s formálními organizacemi, potíže v naplňování rolí, problémy vznikající v souvislosti se sociálními změnami, neadekvátní zdroje a problémy v chování. Důležitý je fakt, že v tomto paradigmatu

má velkou váhu klientovo nahlížení situace, ale na druhou stranu paradigma nevěnuje pozornost systémovým okolnostem sociálního vyloučení Romů a nepřihlíží k osobní a společné historii menšiny. (Navrátil, 2003, s. 199)

5.2 Služby pro sociálně vyloučené na Smíchově

Na Smíchově působí pobočka obecně prospěšné společnosti Člověk v tísni. Člověk v tísni poskytuje sociální služby podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Služby poskytuje formou terénní sociální práce, poradenství v oblasti problémů s bydlením, sociálně právní, dluhové a pracovně právní poradenství, doprovody na úřady a jiné instituce. Dále probíhá individuální a skupinové doučování dětí za podpory dobrovolníků. Pobočka provozuje volnočasový Klub Objevitel pro děti ve věku 6 až 10 let, Klub matek a předškolní kluby pro děti. Pobočka dále poskytuje kariérní poradenství, stipendia pro studenty středních škol a odborných učilišť, rekvalifikace a zprostředkování zaměstnání. (Člověk v tísni, Pobočka Praha, 2014)

V rámci Prahy působí i další neziskové organizace, ale sídlo mají mimo Smíchov.

Smíchovské děti (nejen romské) navštěvují nízkoprahový Klub dětí a mládeže Holubník v Domě dětí a mládeže, jehož zřizovatelem je Městská část Praha 5. Kromě toho na Úřadě městské části Prahy 5 působí kurátor pro dospělé, kurátor pro děti a mládež. Působí zde také poradce pro Romy a jiné národnostní menšiny. V současnosti jím je Bc. Igor Surmaj. Poskytuje poradenství a podílí se na pořádání kulturních a preventivních akcí ve spolupráci s Domem národnostních menšin. (Městská část Praha 5 - Odbor sociální problematiky a prevence kriminality, 2014)

Jedním z projektů byl například RomPraha, který byl určen dětem, mladistvým a rodinám s dětmi v Praze, kteří se nacházejí v těžké životní situaci, kdy hrozí riziko sociálního selhání nebo sklon ke kriminálnímu chování. Projekt byl zaměřen na rozvíjení vzdělávacích a preventivních aktivit pro romské děti a mládež. Konkrétně šlo o doučování pro žáky základních a středních škol, preventivní přednášky a besedy, víkendové pobyty a letní tábory, exkurze, poradenství pro rodinu v oblasti výchovy. V neposlední řadě byly v projektu zahrnuty i aktivity podporující komunikaci mezi Romy a většinovou společností, a to skrze přednášky a besedy. (Dům národnostních menšin, 2012)

6 Empirická část

Empirická část diplomové práce vymezuje nejprve výzkumné otázky, které jsou počátkem výzkumu samotného. Následuje vysvětlení volby kvalitativního přístupu, popis metody sběru dat a metody analýzy získaných dat, kterou je konkrétně rámcová analýza. Pak už následuje samotná analýza konkrétních dat získaných z rozhovorů s deseti respondenty a závěrečná interpretace. Kapitola obsahuje také stručné pojednání o etice sběru dat.

Přepis rozhovorů je obsažen na CD, které je součástí diplomové práce.

6.1 Příprava výzkumu

Hlavní výzkumná otázka, která je zmíněna už v úvodu diplomové práce, zní „Jaké jsou specifické znaky života Romů na pražském Smíchově?“ a „Jak Romové žijící na pražském Smíchově vnímají možnosti překonání sociálního vyloučení Romů?“

Díličí otázky jsou rozděleny podle tematických okruhů - ekonomická a materiální dimenze sociálního vyloučení, sociální rovina života, následuje psychologická a na konec politická rovina. V rámci těchto okruhů jsou vytvořeny otázky polostrukturovaného rozhovoru. Od konkrétních věcí, jako jsou zaměstnání, bydlení a peníze přechází rozhovor k otázkám na vztahy, volný čas, vzdělání, poté jsou kladeny otázky na psychologické prožívání života, jako jsou životní hodnoty, potíže v životě, životní spokojenost. Poslední okruh obsahuje otázky na účast ve volbách, názory na politiku a zobrazování Romů v médiích.

Výzkum proběhne v městské části Prahy 5 na Smíchově. Smíchov jsem zvolila z toho důvodu, že zde působí organizace zabývající se sociálním vyloučením, ve které jsem pracovala jako dobrovolník.

Zvolila jsem kvalitativní přístup, který se mi jeví jako vhodnější pro zkoumání dané oblasti než přístup kvantitativní. Při rozhodování jsem se opřela například o tvrzení, že kvalitativní výzkum je příhodný pro zkoumání nedostatečně prozkoumaných oblastí, především těch, která nejsou prozkoumána nebo nejsou prozkoumána dostatečně z pohledu aktérů sociální skutečnosti. Pak je také vhodný pro citlivá témata. (Závorská, 2010) Domnívám se, že kvalitativní přístup je zde vhodný, protože se chci zaměřit na detaily v individuálním vnímání vlastního života dotazovaných a dalších skutečností z perspektivy obyvatel tzv. sociálně vyloučené lokality. Kvalitativní přístup umožní pracovat s menším počtem respondentů, než který by vyžadoval kvantitativní přístup.

6.2 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumné otázky jsou rozděleny na několik dalších dílčích otázek, které mají napomoci hledat odpověď na hlavní otázky.

Hlavní výzkumná otázka:

I. „Jaké jsou specifické znaky života Romů na pražském Smíchově?“

Dílčí otázky:

- a) „Jaká je ekonomická situace respondentů?“
- b) „Jak hodnotí lokalitu, kde bydlí?“
- c) „Jaké školy respondenti a jejich děti navštěvují nebo navštěvovali?“
- d) „Jaké mají respondenti vztahy mimo rodinu?“
- e) „Jak často navštěvují lékaře?“
- f) „Jaké jsou jejich životní hodnoty?“
- g) „Jaké jsou jejich životní obtíže?“

Hlavní výzkumná otázka:

II. „Jak Romové žijící na pražském Smíchově vnímají možnosti překonání sociálního vyloučení Romů?“

Dílčí otázky:

- a) „Mají respondenti zkušenost s diskriminací?“
- b) „Existuje podle respondentů zájem o sociální vyloučení jeho řešení na straně politiků?“
- c) „Jaký názor mají na zobrazování Romů v médiích?“
- d) „Mají respondenti důvěru v policii?“

6.3 Metoda sběru dat

Pro sběr dat jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor. Polostrukturovaný rozhovor spojuje přednosti jak strukturovaného tak nestrukturovaného. Strukturovaný zajišťuje rámec, který povede k vytyčenému cíli a nestrukturovaný dovoluje improvizovat a pružně reagovat na situaci. (Miovský, 2006, s. 155–159)

Miovský rozděluje interview do čtyř fází. První fáze obsahuje navázání kontaktu s respondentem, představení výzkumníka a výzkumu. Druhá fáze je přechodem k jádru interview a třetí je právě samotné jádro rozhovoru. Čtvrtá fáze je ukončením interview. (Miovský, 2006, s. 155–159)

Jednotlivé rozhovory byly nahrávány, pokud k tomu respondenti svolili. Tyto rozhovory byly následně přepsány do textové podoby.

Respondenti byli do výzkumu vybírání pomocí metody „sněhové koule“. „Výzkumník zvolí jednoho nebo několik málo jedinců k interview. Tyto osoby pak slouží jako informátoři pro doporučení dalších zajímavých členů populace.“ (Hendl, 2008, s. 150) První dva respondenti byli do výzkumu zařazeni na základě doporučení sociální pracovníce Člověka v tísni. Další respondenty jsem získala už na základě doporučení předchozích respondentů. Podmínkami účasti ve výzkumu byl fakt, že se respondent považuje za Roma, bydlí na Smíchově a je mu více než 18 let.

Při sběru dat jsem se řídila určitými etickými pravidly. Prvním je získání souhlasu respondenta s účastí ve výzkumu a souhlasu s hlasovým záznamem. Odmítnutí je plně respektováno. Vždy pracuji s anonymními daty pro zachování soukromí respondentů. Důležité pro mě jako výzkumníka, ale také začínající sociální pracovníci, je to, že každé interview je rozhovorem mezi dvěma sobě rovnými bytostmi. Respondent není pouhý zdroj informací. Jak upozorňuje Miovský (2006, s. 72-77) mezi výzkumníkem a respondentem existuje mocenský vztah, protože výzkumník je tím, kdo interview iniciuje a zná jeho detailní plán. Je pro mě důležité nechat respondenta mluvit o tom o čem mluvit chce a co jemu samotnému připadá podstatné.

6.4 *Analýza získaných dat*

Rámcová analýza je některými autory považována za zvláštní postup analýzy kvalitativních dat. Hendl (2012, s. 217-219) ji považuje za předběžnou fázi více interpretativních postupů. Jejím cílem je lepší organizace dat. Autory metody jsou výzkumníci Ritchie a Spencer (in Hendl, 2012, s. 217). Podle nich je prvním krokem práce a seznámení se s materiálem, v mém případě to bylo uskutečnění deseti rozhovorů, jejich záznam a následná transkripce. Poté jsem obsah rozhovorů roztříдила podle témat. Dalším krokem je interpretace, která vede k popisné nebo vysvětlující zprávě o zkoumané oblasti. Rámcová analýza se opírá o techniku sestavování textových tabulek. Ty mají sloužit mimo jiné k vyhledávání a porovnávání mezi jednotlivými zkoumanými případy a k systematickému prohledání a vyhodnocení množiny dat.

Podle Hendla jsou jednotlivými kroky identifikace počátečních témat a konceptů. Témata byla určena již při konstrukci polostrukturovaného rozhovoru. Jsou to ekonomická, sociální, psychologická a politická dimenze života Romů. Podtémata ekonomické dimenze jsou zaměstnání, bydlení a lokalita, příjmy a výdaje rodinného rozpočtu. Podtémata sociální dimenze jsou vzdělání, oblast zdraví, volný čas, sociální kontakty s dalšími Romy a neromy. Třetí tabulka s psychologickou dimenzí obsahuje podtémata hodnoty, a co hodnotí respondent

na svém životě pozitivně, dále potíže a co respondent hodnotí negativně, celková spokojenost či nespokojenost, a jak respondent vidí možnosti překonání obtíží. Čtvrtá politická dimenze je rozdělena na téma zkušenost s diskriminací, zájem politické reprezentace o problém sociálního vyloučení, účast ve volbách, zobrazování Romů v médiích a důvěra v policii. Každá tabulka je navíc rozdělena na deset řádků, každému z respondentů bylo přiřazeno číslo, v každé ze čtyř tabulek má stejné číslo.

Obsah seznamů se může lišit podle typu analýzy. Já jsem zvolila přímé citace z rozhovorů, ze kterých jsem vybírala to, co se mi jevilo jako jádro odpovědi na položenou otázku a to, co je z odpovědi nejdůležitější k tématu uvést.

Dalším krokem je označení dat podle témat tabulek. Následuje vytvoření tematických tabulek a schémat pro třídění a uspořádání dat. Posledním krokem je sumarizace a syntéza dat. Označená a rozřazená data jsou zařazována do tabulek. Tento krok je podle Hendla náročný v tom, že výzkumník musí volit kompromis mezi tím, aby v tabulce byl zahrnut dostatek dat a kontextu a mezi tím, že vybraný objem dat nesmí být příliš zahlcující a nepřehledný. Zařazená data usnadňují další analýzu a umožňují porovnávání uvnitř případů a mezi případy, umožňuje rozpoznat zvláštnosti a pravidelnosti v datech. (2012, s. 218-219)

	ZAMĚSTNÁNÍ	BYDLENÍ	LOKALITA	PŘÍJMY/VÝDAJE
1	Rok nemám žádné, dříve jsem pracovala jako uklízečka, byl tam strážník, který mně nadával do špinavých cikánek, buzeroval mě, pohádala jsem se s ním a vyhodili mě, podobné to bylo, když jsem pracovala v obchodě, urážely mě ostatní prodavačky. Jsem hlášena na ÚP, moc bych chtěla práci.	V garsoniéře, já, manžel, dvě děti. Majitel nám slíbil větší byt, než se narodí miminko, bude dražší, ale větší.	Není to moc dobré, chtěla bych mít všechno blíž (<i>služby</i>), aby se dalo jít pěšky.	(<i>Příjem</i>) Je to málo, manželova výplata, dávky, za bydlení 13 tisíc, zbývá 3-4 tisíce, snažíme se vyjit, musíme být skromní.
2	Jsem uklízečka, dělám dva úklidy, není to plný úvazek, jedno zaměstnání mám tři roky, druhé čtyři.	Bydlíme tu tři v 2+1, je to pro nás cenově dostupný.	Necítím se tu dobře, je tu moc feťáků, poslední rok je to hrozný. Služby máme blízko, i do zaměstnání to mám blízko.	Příjem nějak stačí, máme k tomu i nějaký dávky, na bydlení. Nejvíc utratíme za jídlo. Půjčky nemáme, ale neuspoříme. Velké nenadálé výdaje jsou pro nás velký problém, ale nemusíme si půjčovat.
3	Pracuju jako skladník, v jedněch stavebninách. Jsem tady asi rok.	Malý byt, dva pokoje, ložnice dohromady s obývkem a dětský pokoj, máme čtyři děti, úplně nám to stačí. Máme malou kuchyň s jídelnou. Za bydlení dáme 12 až 13 tisíc.	Docela (<i>se mi tu líbí</i>).	Máme málo, ale musí to stačit. Můj plat, dávky, příspěvky na děti a ještě něco. Za bydlení dáme 12 až 13 tisíc. To je pak asi 5 tisíc na jídlo. Kupujeme věci ve slevě. Snažíme se být tak nějak skromní.
4	Teď zrovna nemám zaměstnání, asi čtyři měsíce. Před tím jsem měl práci taky na krátko. Různý brigády. Je těžký něco najít teďka. Nejsem (<i>hlášen na ÚP</i>), ale měl bych tam zajít asi.	Bydlím s rodiči a s manželkou a naším děckem. V jednom pokoji my a ve druhým rodiče. Je nás tam hodně. Tak nějak to dohromady zvládáme (<i>platit nájem</i>).	Myslím, že je to tu bezpečný. Cítíme se tady dobře. Všechno máme blízko, školu, obchody.	Půjčili jsme si od známých. Abychom zaplatili nájem za tři měsíce. Máma ta nosí jídlo z práce, ona pracuje v kuchyni v nemocnici. Nakupujeme, co nejlevnější jídlo. Máme nějaký sociální dávky. Nevím, jak bysme to udělali, kdyby bylo potřeba pořídit něco dražšího.
5	Já teď dělám jako pomocná síla v jedné závodní kuchyni. 8 hodin denně, pracuji na dohodu. Jsem tam pět měsíců. Před tím jsem hledala hrozně dlouho něco. Jsem vyučená kuchařka. Když odejde nějaká kuchařka, tak bych mohla za ní nastoupit já. Měla bych víc peněz.	Je to 3+1. Máme sedm dětí, tak jsme chtěli, abychom měli všichni nějaké soukromí. Je to malý byt pro devět lidí. Ale musíme být skromní. Dohromady platíme kolem 18 tisíc.	Jsme v dobrém místě, máme tu hodně známých, děti kousek do školy. Máme kousek park. Tramvají kousek na nákup. Mám to tu ráda, žiju tu už dlouho. Jsem tu zvyklá. Teď ty narkomani tady. Dvě centra tady pro ně jsou, tak se sem stahují. To se lidem nelíbí, ani mě.	Někdy nevyjdeme. Prostě musíme koupit opravdu to nejlevnější nebo nezaplatíme včas nájem. Není to příjemná situace. (<i>Nejvíc utratíme</i>) za nájem a za jídlo. Oblečení kupujeme levný. Vždycky nějaký slevy najdu. Vůbec nic neušetříme.
6	Teď nic, spíš něco nárazově, hlavně přes léto. Jsem vyučený zedník, takže mívám melouchy přes stavební firmu jednoho známého. (<i>Pracuji tam</i>) asi tři roky. Jsem (<i>hlášen na ÚP</i>).	Bydlíme v 3+1, s manželkou a sedmi dětmi. Tak hodil by se i větší pro devět lidí, ale na to bysme neměli peníze. Musíme se spokojit.	Jo, mě se tu líbí.	(<i>Za nájem</i>) platíme sedmnáct osmnáct tisíc. Někdy nevyjdeme, půjčíme si od příbuzných, když mají. Nějak to zvládneme, zase musíme víc šetřit v jiných věcech, nájem zaplatit musíme. Nic neušetříme.

	ZAMĚSTNÁNÍ	BYDLENÍ	LOKALITA	PŘÍJMY/VÝDAJE
7	Já jsem na mateřské. Hned po škole nenašla práci a pak už jsem se vdala a měla děti. Tak se teď trochu bojím, jak to všechno bude, až děti půjdou do školy a já budu hledat práci. Máme už tři děti.	Máme malý byt, jsou to dva pokoje a kuchyň. To má asi 35 metrů. To až děti vyrostou tak nevím, jak my se tam všichni vejdem. Na větší nejsou peníze. Musíme se nějak spokojit. Platíme 7 a půl tisíce a pak ještě musíme zaplatit elektřinu, plyn a vodu. Snažíme se šetřit, ale je to těžké, když nás je pět.	Líbí <i>(se mi bydlet na Smíchově)</i> , mám tu rodiče, manžel taky. Mám tu kamarádky. Žiju tu už patnáct let asi. Už jsem si tu zvykla. Přes den <i>(se cítím bezpečně)</i> , večer už ven nechodím. Je tu hodně narkomanů a nějaký rvačky tu byli mezi Romy a skiny. Přes den je to dobrý, jdu třeba do parku, popovídat si s ostatními maminkama.	Máme manželovu výplatu, dávky z podpory a z hmotné nouze. Nejvíc dáme za byt a pak za jídlo a na splátky. Pak až ty ostatní věci. Máme <i>(půjčku)</i> , když jsme zařizovali byt, tak jsme si vzali. Ale už to snad bude brzo splacený. Raději si nic nepůjčovat, ale jak to má člověk udělat, potřebuje nějak obstarat rodinu. Vycházíme jen tak tak.
8	Teď nemám žádné. Koukám na inzeráty, na internet, jsem na úřadě hlášená. Hledám práci skoro rok. Tak mám čas na děti, ale mohla bych je dát taky k mojí mamince, mohla bych alespoň na poloviční úvazek pracovat, nějakou brigádu mít.	Byt je 2kk. Bydlíme tam s manželem a dvě děti. Děti mají pokojíček s palandou, starší už chodí do školy, tak tam má psací stůl, aby měla klid na učení. Pak je malá kuchyň, to je jen kousek linky a sporák. Oddělený je to zástěnou a pak je tam jídelní stůl, tam spíme a máme tam televizi. Hodilo by se i něco většího, ale nejsou na to peníze.	Já bych asi raději bydlela jinde. Je to tu hlučný. Daleko do obchodu. To taky není úplně dobrý <i>(bezpečnost)</i> . Narkomanů je tu hodně. Herny, drogy, to není dobré prostředí.	Není to na nějaký vyskakování, ale naštěstí zaplatíme, co je potřeba. Nejvíc je nájem a jídlo, pak ostatní věci. Drogerie, oblečení. Věci do školy, jako sešity jsme kupovali a takové věci. Stůl pro dceru jsme dostali třeba, tak to jsme byli rádi, že nemusíme utrácet. Na ty dluhy <i>(půjčka 30 tisíc, dluhy na pojištění)</i> máme nějaký ten kalendář. A dávky vyřídit nám pomohla.
9	Nemám zaměstnání, čtyři roky. Ne, <i>(nejsem na ÚP)</i> , já ani nevím, jak to probíhá. Já jako občas pracuju, mám nějakou fachu přes kamarády. Tak si přilepšíme trochu.	Je to 2+1. Dřív jsem žil v hrozném bytě, tenhle se mi líbí. Je nás šest, máme čtyři děti, ty by chtěli větší pokoj, ale jinak dobrý to je. Je drahý. Ale levnější než jsme byli před tím. 9 tisíc je nájem a pak energie ještě.	Mám tu hodně známých, to je dobrý, ale v noci je tu hluk, teda ono i přes den, ale v noci chcete spát. Je to u té hlavní silnice, kde jezdí i tramvaje a hodně aut. Bydlím <i>(tu rád)</i> .	Manželka uklízí a nejstarší syn je automechanik. Máme dávky. Zaplatíme nájem. Jídlo to je velký výdaj pro šest lidí. Pak oblečení, děcka chtějí značkový oblečení. Tak dá se koupit jednou za čas, ale ne každý měsíc. Ne, <i>(neuspoříme)</i> .
10	Pracuju v pekárně. Rok a půl. Ano, <i>(pracuji na plný úvazek)</i> , střídáme se po osmihodinových směnách.	Bydlíme v 3+1, bydlíme s mojí babičkou, mými rodiči, s manželem a se třemi dětmi. Někdy tam přespává moje sestra. Je to docela malý byt, když nás je tam tolik. Ale je dobré, že bydlíme s rodiči, můžou se postarat o děti, když jsme v práci. Je drahý, někdy máme problém s placením. Musíme se přestěhovat do levnějšího bytu, ale kdo chce do pronájmu vzít tak velkou rodinu? To je problém, nikdo nám nechce byt pronajmout, protože zjistějí kolik nás je a ještě navíc cikáni.	Líbí se mi <i>(lokalita)</i> , mám ráda Vltavu, ale loni byly ty povodně, to nás evakovali. No, občas mě to tu štve, občas ne. Protože se tu nachomýtají nějakí ty feťáci, občas tu na ulici leží střikačky. Navíc je tu hluk z hospod v noci, hodně lidí tu hraje automaty.	Někdy máme problém s nájmem, loni nám i plyn opojili, protože jsme nezaplatili včas a dluh nám vznikl. Vzali jsme si půjčku, máme teď problémy se splácením. Dluhy narůstají. Nájem, energie, splácení dluhů, jídlo a pak už na nic peníze nezbyvají, tak oblečení třeba na děti od někoho dostaneme, jo, musíme být v tomhle hodně skromní, protože hlavně musíme bydlet a jíst.

	VZDĚLÁNÍ	ZDRAVÍ	VOLNÝ ČAS	SOCIÁLNÍ KONTAKTY	POMOC V POTÍŽÍCH
1	Děti chodí od první třídy na Grafickou, kvůli této škole jsme se stěhovali, zkusili jsme nejdřív dvě školy v Ládvi, tam je nevzali, nechtěli je kvůli tomu, že jsou Romové. Tak jsme se rozhodli pro Grafickou. Jsem ráda, že choděj tam a děti jsou taky rády.	Ani si nepamatuji, kdy jsem byla naposledy třeba u zubaře, někdy se stane, že není ani na zaplacení u doktora. Doma mám nějaké léky. Horečky, nachlazení, to doma vyležím.	Jsem ráda, když si můžu jen tak odpočinout, koukám se na televizi, v klidu piju kafe. Jinak moc volného času nemám, vařím, uklízím, peru, nakupuju, píšu s dětma úkoly.	<i>(přátelé mezi neromy)</i> učitelky, lidé z Člověka v tísní. Mám kamarádku ze Slovenska, ona je bílá, vzala si mého bratrance. Děti mají kamarády mezi neromy ve škole.	Kromě manžela se můžu svěřit Mášové z Člověka v tísní, Člověk v tísní mi hodně pomáhá.
2	Já jsem chodila od 5. třídy do zvláštní školy. Dcera chodí na normální základku do 7. třídy. Má doučování.	Cítím se tak nějak dobře, na preventivní nechodím vůbec. Jen dcera chodí, ale já jen když je to opravdu nutné.	Doma, uklízím, vařím. Někdy se jdeme projít, když je čas.	Máme přátele, ale spíš v rodině. <i>(V práci)</i> ne, uklízím, když už tam třeba nikdo není, pak jdu zase sama domů.	Můžu se obrátit jen sama na sebe a na manžela.
3	Nejstarší chodí na Grafickou, je to zvláštní škola, tam chodí hlavně Romové, je dobře, že je mezi svými. Ostatní tři na Kořenského. Když by pak museli do zvláštní, tak půjdou taky na Grafickou mezi ostatní Romy. Ale třeba to zvládnou v normální základce.	Cítím se dobře. Naštěstí jsme všichni zdraví. <i>(Na preventivní)</i> nechodím, jen děti. Když náhodou něco přijde, tak my dospělí se vyležíme, s dětmi jdeme k doktorovi. Léky nějak zaplatíme.	Snažím se pomáhat dětem s úkolama. Trávíme čas jako rodina. Jdeme do parku nebo na nákup. Moc volného času není. Člověk přijde unavený, navečeří se a televize a pak se jde spát, o víkendů trochu oddychne.	Náš soused je můj dobrý kamarád. Manželka se zase přátelí s jeho manželkou. Scházíme se. <i>(Přátelé neromové)</i> jsou třeba chlapi v práci. Myslím, že <i>(děti)</i> mají kamarády ve škole. Báli jsme se, aby neměli problémy ve škole s tím, že jsou Romové. Ale zatím žádné problémy nebyli.	Tak třeba tady náš soused. Vzájemně si můžeme pomoci.
4	Na Slovensku jsem chodil ve vesnici do základky. To byla normální základka, ale chodili tam hlavně romský děti.	<i>(Na preventivní)</i> nechodím, nemusím. Je mi dobře. Máma ta byla teď v nemocnici, problémy se srdíčkem. S malou chodí manželka na preventivní.	Mám ho hodně, jsem doma s rodinou. Snažím se pomáhat s domácností. Manželka trochu pracuje. Tak v tý době já hlídám dceru.	<i>(Mám přátele)</i> mezi Romy na Smíchově, ale mezi bílými nemám žádný.	<i>(Mohu se obrátit)</i> jen na rodinu.
5	Jeden <i>(syn)</i> je v učení, jeden <i>(chodí)</i> na Grafickou a dva na Kořenského. Chceme, aby chodili na normální základní školu. Snad jim to tam půjde. <i>(Já chodila)</i> na Grafickou. Jsem vyučená kuchařka.	Cítím se dobře. Teď jsem musela k lékaři. Už je to snad v pořádku. Jinak nechodím. Když náhodou něco přijde, tak se to snažím vyležet. Jen děti chodí na ty preventivní prohlídky k lékaři. Naštěstí jsou zdravé.	To moc nemám. Zajdu za sousedkou třeba. Ale jinak mám pořádku na práci. Jsme velká domácnost, to se pořádku vaří, pere, uklízí, pořádku je co dělat.	Mám kamarádky, sousedky. Máme dobrý vztahy tady. Když je problém, můžu za nima zajít nebo na popovídání. <i>(Mezi neromy)</i> moc ne. Tady v sousedství jsme sami Romové. <i>(Děti mají kamarády neromy)</i> ve škole.	Kamarádky, sousedky. Máme dobrý vztahy tady. Když je problém, můžu za nima zajít, děti pohlídají, když něco doma chybí při vaření, zaskočím za někým nebo na popovídání.
6	Jeden <i>(syn)</i> na Grafickou a dva na Kořenského. Ty nejstarší chodili na Grafickou. Já jsem původem ze Slovenska. Tam jsem chodil na základku v naší vesnici. Byly tam dvě třídy, byli jsme rozdělení na Romy a bílé děti. Jsem vyučený zedník.	Já jsem zdravý. K doktorovi nechodím. Někdy před pěti lety jsem musel k zubaři, ale od té doby jsem už nebyl nikde. Oni chtějí po člověku ty poplatky za jednu návštěvu pak i za léky, raději být zdravý.	Snažím se pomáhat manželce, ona teď pracuje hodně. Tak se snažím pomáhat dětem s věcmi do školy. Uvařím někdy, něco uklízím. Když mám čas, tak se koukám na televizi třeba.	Známej <i>(co mě zaměstnává)</i> je bílej. A ve firmě pracujou bílí i Romové. Mám mezi bílými přátele a lidi, co pomůžou, můžu se s nima normálně bavit. Myslím, že <i>(děti)</i> ve škole mají kamarády i mezi bílými dětmi.	Třeba ten můj známej, co mě zaměstnává, je to dobrý chlap.

	VZDĚLÁNÍ	ZDRAVÍ	VOLNÝ ČAS	SOCIÁLNÍ KONTAKTY	POMOC V POTÍŽÍCH
7	Na základní školu chodí náš nejstarší syn, je v první třídě. Já jsem do páté chodila do školy na Žižkově, pak jsme se přestěhovali a já chodila na Grafickou a pak jsem chodila na učiliště, jsem vyučená kuchařka.	Žádný problémy nemám. Já nechodím (<i>k lékaři</i>) skoro vůbec, chodila jsem, když jsem čekala děti. Ale teď už ne, už chodím k doktorovi jen s dětmi na ty povinné prohlídky.	Moc ho nemám, starám se o děti a vařím, když je čas, tak zajdu za sousedkama, jak jsem říkala, sedneme v parku nebo si uděláme kafe, děti si pohrají spolu.	Ve škole jsem měla (<i>neromské přátele</i>), ale to přátelství se neudrželo, po tom co jsme ze školy odešli. Tak ne jako že by vadilo bavit se s bílými, to ne. Ale moc se nebavím. Nevím, čím to je. Asi že jsme tak oddělený v celý společnosti a bílý se s námi moc nebaví a my zase s vámi. (<i>Syn</i>) se ve škole (<i>s neromskými dětmi</i>) skamarádil.	Hlavně na manžela, na moje nebo jeho rodiče, ti nám pomůžou. Popovídat si můžu s kamarádkama tady ze sousedství.
8	Dcera chodí do první třídy do normální základní školy. Já jsem chodila na základku na Žižkově. Pak už nikam a pak jsem si dělala takovej kurz jako rekvalifikaci.	Ano (<i>citím se zdravá</i>). Zdraví je důležité, ale já žádné potíže nemám, tak nikam nechodím.	Uklízím, vařím, na nákup dojdu. Někdy si přečtu knihu, nějakou tu romantiku. Trávím čas s dětmi a s manželem.	Tady na Smíchově moc přátel nemám, mezi neromy vůbec. Ta, co chodí do školy, má kamarády, ale víc se asi ve škole kamarádí s romskými dětmi. Jsou tam malá skupinka Romů a většina je bílých dětí i cizinci tam jsou.	(<i>Můžu se obrátit</i>) na manžela, na moje rodiče, na moje sestry.
9	Nejstarší je vyučený, chodil na zvláštní a pak se vyučil. Další taky, chodil do zvláštní a teď je v učení, holky choděj na normální základku. Ty jsou chytrý, to budou inženýrky. Já jsem vychodil jen základku, ale nežil jsem v Praze.	Naštěstí (<i>se cítím zdravý</i>). Zdraví to je důležité. Na preventivní (<i>nechodím</i>). Zdraví je nejdůležitější, takže když něco je, tak jdu k lékaři. Poplatky zaplatím, léky taky. Jak není člověk zdravý, nemůže nic.	Koukám na televizi, s chlapama se sejdu, hlavně jsem s rodinou.	Moje manželka je bílá. Ve škole (<i>mají kamarády mezi neromy</i>) hlavně naše holky. Kluci ty míň. Ty jsou spíš s ostatníma Romama.	Na kamarády a na rodinu hlavně – na manželku a na bráchu.
10	Já jsem chodila do zvláštní, děti ty chodí zatím do normální.	Normálně, občas někde píchne, u doktora jsem nebyla ani nepamatuju, naposled u porodu. Jsem unavená, jak chodím na ty noční směny.	Vařím, uklízím, peru. Jsem s rodinou.	Ne (<i>přátel mezi neromy</i>), (<i>děti</i>) možná ve škole, ven chodí s ostatními Romy z okolí.	Na babku, na maminku, sestru. Na manžela hlavně. Prostě na moji rodinu (<i>se můžu obrátit v potížích</i>).

	HODNOTY, CO SE LÍBÍ	POTÍŽE, CO SE NELÍBÍ	SPOKOJENOST / NESPOKOJENOST	PŘEKONÁNÍ OBTÍŽÍ
1	Moje rodina, to je můj život prostě.	Práce, problémy s lidmi. Já bych moc chtěla práci. A aby tam nebyli lidi, co nemají rádi Romy. Už se nechci tolik ponižovat kvůli práci. Mám strach z lidí, kteří mají holé hlavy. Jednou tu byla bitka mezi skiny a Romy, pak tu skiny stáli venku, chtěli to tu podpálit. Jednou jsem byla i zbitá. Jeden kluk, měl partu skinheads. Zkopal mě, to byl můj první zážitek s rasismem. Ve škole jsem to pociťovala nejvíc. Chodila jsem do školy, kde byly bílé děti a jen málo romských. Učitelé dávali přednost těm bílým.	Nejsem spokojená. Jsem spokojená, že mám rodinu, manžela, který se o všechno postará, do práce chodí. Děti mi pomáhají. Bez práce je to těžké.	Nevím, co by se dalo dělat. Trvá to celý můj život, nejen s prací, všechny ty nepokoje, rasismus.
2	Nejdůležitější je, aby byla moje dcera zdravá. Líbí se mi, že máme doma takovou pohodu. Asi bych nic neměnila na svém životě.	Někdy by člověk potřeboval víc peněz, aby mohl jít do kina, někam do společnosti. To mi chybí. Někdy cítím takovou nevraživost, jak lidi koukají, třeba v obchodě. Sekuritáci za námi chodějí, hlídají nás. Někdy mám fakt špatnej pocit. Člověk s tím nic neudělá. Lidi jsou zlí.	S dcerou jsem hodně spokojená.	To neovlivníte, nezměníte. To prostě bude, bylo a já myslím, že se to nikdy nezmění. Vždycky budou hůř posuzovat cikány, to je normální. Když si děti nadávají ty jsi cikán, ty jsi Čech. Když to děti doma nebudou učit, tak to budou brát jak to je. Jsi stejnej jako já. To by museli rodiče učit ne, že je to Rom, ale člověk. Jenže to nikdo neudělá.
3	Nejdůležitější je moje rodina. Abych je uživil. Aby byli šťastní. Zdraví, jak není zdraví, tak nemůže člověk nic. A peníze mít.	Teďka nemáme potíže. Snad ty peníze. Kdyby bylo víc, tak třeba jdeme do většího bytu, děti můžou na všechny školní akce. Koupíme jim nové oblečení, lepší jídlo. Nebo třeba bysme mohli někam za zábavou. Nepříjemný je taky to, jak se lidi někdy dívají na nás, že jsme Romové, víc všechno hlídají. V obchodě třeba. Jednou manželku obvinili v obchodě, že něco ukradla. Zavolali policii, nakonec se zjistilo, že nic neukradla, že to byl někdo jiný. Ale Romka, první na ráně.	Jsem spokojený. Hlavně mám skvělou rodinu. I když jsou takový věci, se kterými nejsem spokojený. Nedostatek peněz. Romové to nemají v životě snadný. My se máme dobře. Ale jsou jiní na tom hůř. Nemůžou najít práci, jako třeba moje manželka teď.	Asi by se mělo něco změnit u nás i u vás bílých. Abyste nás nebrali všechny jako, že jsme stejní. Taky aby naše děti nechodili všechny do těch zvláštních škol. Něco by se mělo stát s tím rasizmem tady. Je ho tady hodně.
4	Abych byl se svojí rodinou. To je pro mě nejdůležitější. (Na mém životě se mi líbí) moje rodina.	Peníze, práce a brácha, ten mi teď dělá starosti. Žije s přítelkyní, myslíme, že spadli do drog. Tak máme k těm našim starostem ještě tohle. Jak nemůžu najít práci, to je, myslím, kvůli tomu, že jsem Rom. Vůbec (nemám pocit, že někdo je na mojí straně), to, že teď mě všude odmítají, je těžký zvládnout, to má člověk pocit, že nestojí za nic.	Teď jsem spíš nespokojený. Teď je to prostě spíš blbý, zoufalý to někdy je.	To nevím. Snažím se žít slušně, ale stejně mě nikde nechtějí dát práci. Nevím, co víc by se mělo dělat. To bude ještě dlouho trvat, než se něco změní. Než nás Romy budou bílý prostě brát jako normální lidi.

	HODNOTY, CO SE LÍBÍ	POTÍŽE, CO SE NELÍBÍ	SPOKOJENOST / NESPOKOJENOST	PŘEKONÁNÍ OBTÍŽÍ
5	Nejdůležitější je moje rodina. Nejvíce chci, aby byli zdraví, abychom byli spokojení. A to se mi taky nejvíce líbí v mém životě, moje rodina. Jsem šťastná, i když jsou věci, co tu náladu někdy zkazí.	Někdy ty lidi kolem, když jsem hledala práci nebo v práci, že nemají rádi Romy, ani neví proč. Koukaj skrz prsty, jen viděj, že jste černej. To mě trápí nejvíce. Rom se musí snažit mnohem víc, aby něco dokázal. A těch peněz by taky mohlo být trochu víc. <i>(Nepříjemný je)</i> třeba v obchodě, jak přijdu, viděj Romku, tak hned začnou hlídat, koukat po mně. Taky před rokem asi, tady byla nějaká rvačka mezi Romem a nějakou skupinou skinheadů. Ti skini tady pak pořád byli, policie tu byla. To byla hrůza.	Jsou věci, co to kazí, ale teď bych řekla, že jsem spokojená.	Myslím, že by se bílí měli k nám Romům začít chovat jinak, chovají se někdy, jako bysme byli všichni stejní, ale to nejsme. Jako vy bílí nejste všichni stejní. Jsou tu, co kradou, fetujou, nepracujou. Ale to i mezi bílými přeci. Jsou zase ale takoví, co pracujou poctivě, žijou slušně. Taky neberu všechny bílé jako rasisty, i když jsme tu s nima měli problémy.
6	Abych nějak obstaral svoji rodinu, to je pro mě důležité. Moje rodina je nejdůležitější pro mě.	Asi že nemám žádnou stálou práci. Bojím se, že rodinu nebudu moct zajistit, když je ta práce nejistá. Že by vás ty dávky zajistili, to se říct nedá, na to člověk nemůže spoléhat. Ať si každý říká, co chce, o tom, jak cikáni kradou a dávky zneužívají, ale ty dávky zase nejsou nic extra. Nedávno, tu byli nějaký rvačky, Romové se skinheadama. Skini vyhrožovali, že to tu podpálej. Policie sem jezdila, to měl člověk i strach jít ven na ulici.	Kdyby to bylo o něco lepší s tou prací, tak bych byl víc spokojený. Ale že by to bylo úplně špatný, to nemůžu říct. Může být hůř. Člověk asi musí být rád za to co má. <i>(Ke spokojenosti přispívá, že)</i> jsme zdraví, že mám alespoň nějakou práci, i když není stálá. Já jsem skromnej a spokojenej skoro pořád.	To máte těžký. Lidi jsou netolerantní, závistiví. A to byli vždycky a taky asi budou. Kdyby měli vůli změnit tohle, tak by to všechno asi bylo snazší. Ale jinak to zůstane tak jak to je.
7	Aby byla moje rodina zdravá a šťastná. Děláme pro to s manželem všechno, co můžeme. I když na všechno jsou potřeba peníze a těch nemáme nazbyt. Snažíme se, aby byla domácí pohoda. Líbí se mi, že mám domácí pohodu, mám zdravé a hodné děti a manžela, co se o nás stará.	Mám obavy z toho, jak budu hledat práci. Víím, jak to mají ostatní romské maminky, co hledají práci a je to teď těžký pro všechny najít si práci. Lidi někdy koukaj podezřívavě, jako bysme něco provedli. Nebo čekali, že něco provedem. Víím, že žiju dobře a nemám se za co stydět a tak to prostě není příjemný. Není to tak u všech, jsou lidi, co se chovaj ke mně normálně. Třeba učitelky ve škole. A i jiný lidi. Není to jen špatný vždycky.	Jsem spokojená. Jsem pyšná na svoji rodinu.	Aby si bílí uvědomili, že my Romové nejsme všichni stejní. Co kradou, tu jsou, to jo, ale to je všude v Praze i na světě. Taky co jim některým zbývá, když nemají ani na nájem. Děti nepošlou do školy, protože nemají na svačinu. Ale jsou i líní, nechtěj pracovat, to je taky všude. Stát by měl pomáhat těm chudým, aby to nebylo horší. Někdy takový společný věci, by se měli dělat, abychom se poznali. Romové a bílí. Aby mohla vzniknout důvěra nebo přátelství.
8	Rodina a zdraví. <i>(Líbí se mi)</i> moje rodina, jaká je, jakou máme pohodu.	Že nemůžu najít práci. Peníze, moc jich není. Že bysme třeba s manželem mohli jít do kina nebo tak, to nejde. Myslím, že Rom se musí snažit mnohem víc než ostatní, aby ho zaměstnali. Na úřadě, jak se k nám chovaj, jak k nějakému povlu. Ne, <i>(nemám pocit, že by se mnou někdo jako s Romkou sympatizoval)</i> . Nikdo, kdo by se choval k Romům normálně. Já nikoho takového neznám.	Nejsem spokojená, Romové to mají těžký, peníze nejsou. Ale nevím, co bych si počnula bez rodiny. To bych nežila. Jako kdyby byla ta práce a víc peněz, aby člověk se nemusel chodit ponižovat na ten úřad pro dávky jít prosit. Tak by to bylo lepší.	Mělo by se změnit něco v tom, jak se společnost na Romy dívá. My už tu nejsme cizinci, nekočujem, žijeme normálně, o tu svobodu jsme jakoby přišli, cestovat z místa na místo. Pracujeme, děti chodí do školy. O všechno musíme mnohem víc bojovat. Lumpů je mezi námi hodně, někdy se nemůžeme divit, když nemají z čeho žít, tak pak i kradou. Ale to nikdo nevidí, že ta rodina nemá z čeho žít.
9	Rodina, .. Rodina.	Tak, ta práce, že není, no. Peníze, taky moc nejsou. <i>(Potíže s pojené s romstvím)</i> Práci nemůžu moc najít kvůli tomu.	Mohlo by to být lepší, no. Holky moje jsou chytrý, inženýrky z nich budou	Aby něco udělal stát, nebo já nevím, konečně, aby práci měli všichni, kdo chtějí. Tak bych to řekla. A rasismus z

	HODNOTY, CO SE LÍBÍ	POTÍŽE, CO SE NELÍBÍ	SPOKOJENOST / NESPOKOJENOST	PŘEKONÁNÍ OBTÍŽÍ
		Jednou mi tady někdo nadával sprostě ty cikáne zk... To je rasismus. To je potíže, takový lidi. Neziskovky tady jsou, ty na to nehleď, Rom nerom. Pomáhají všem.	jednou. Rodina prostě, to je spokojenost moje. (<i>Nespokojenost</i>) Ta práce není.	lidi vymýtít nějak. To je těžký, když vás někdo odsoudí jen, když vidí trochu tmavší kůži.
10	Děti to je největší hodnota a taky to, co se mi nejvíce líbí. Pro nás cikány jsou děti nejdůležitější. Rodina prostě.	Tak ty peníze, že nejsou. Asi nemám (<i>potíže spojené s romstvím</i>). Byt se špatně hledá i ta práce se špatně sháněla, manžel ten měl taky problémy v tom. Ne, (<i>potit, že někdo sympatizuje s Romy</i>).	Starosti budou vždycky, ale děcka mi dělají radost. Jen ten byt at se nějak vyřeší, at' nás nevyhodí na ulici. Tak práce mě docela baví, jen ty noční, ale nemám to daleko. A ta nespokojenost, to jsou ty peníze, no.	Kdyby se snáz dal najít ten byt.

	ZKUŠENOST S DISKRIMINACÍ	ZÁJEM POLITIKŮ	ÚČAST VE VOLBÁCH	ZOBRAZOVÁNÍ ROMŮ V MÉDIÍCH	DŮVĚRA V POLICII
1	Mám zkušenosti s diskriminací, mám problém dostat práci a pak i v práci	Nevím, takové věci mě nezajímají.	Nevolím. Nebudu volit, co slibují hory doly a pak nic nedělají.	Žijou hůř než lidi v Africe. Neházím všechny do jednoho pytle, jsou i, co peníze mají, peníze propijí, jsou líní. Myslím, že je pravda, co se píše. Romům se těžko žije.	<i>nejištěno</i>
2	Kolikrát se mi to stalo, ucházela jsem se o úklidy a řekli třeba, že mají špatné zkušenosti s Romama, že Romové neberou.	Politika mě nezajímá.	(<i>K volbám</i>) nechodím.	Nevím, co si o tom mám myslet, já to prostě nezměním.	(<i>Důvěru</i>) mám, už mi jednou pomohli.
3	Mám. Obcházel jsem místa, odmítali mě s tím, že tam Romové prostě nezaměstnávají. To se stalo hodněkrát. I mojí manželce.	No, to já nevím (<i>jestli je zájem politiků</i>).	Chodím k volbám. Ale nevím, jestli to k něčemu může pomoci. Vždycky někoho vyberu.	Když někdy něco vidím, tak si říkám, že ty zprávy nejsou k Romům spravedlivé. Jako bysme byli úplně nejhorší a za všechno mohli jen my, Romové. Ale nesleduju to tak moc. Abych to mohl nějak víc posoudit.	Nevím, jak jsou ochotní pomáhat Romům, jestli by mi věřili, že mě někdo na ulici okradl nebo něco podobného. Když bych neměl úplně ty důkazy.
4	To se mi stalo. To jsem teda pak hrozně naštvanej, ale nevím, co s tím. Nemůžu nic říct, nemůžu se bránit.	To nevím, já se o to moc nezajímám. Nevím, jestli něco dělají nebo ne. Spíš myslím, že ne.	Ne, to vůbec ne.	To nevím, já se koukám na televizi jen málo. Noviny, ty nečtu.	No, zatím jsem je nepotřeboval, tak nevím.
5	Někam jsem zavolala, že jsem viděla inzerát, přišla tam a už ta práce nebyla nebo mi řekli, že cikány nezaměstnávají. To mi bylo hrozně. Já s tím nemůžu nic udělat, že jsem cikánka. Už se mi nikam nechtělo.	To nevím.	Nechodím, já ty lidi neznám a politice nerozumím, takže nevolím.	Jak něco provede Rom, tak mi přijde, že se to pak hází na všechny Romové. Mluví se jen o těch špatných věcech, a taky si to občas vymyslej. Tak to se mi nelíbí, to není spravedlivé.	Po tom co tu byli ty skini, tak to tady policie hlídala. Takže to můžu říct takhle, že důvěru v policii mám.

	ZKUŠENOST S DISKRIMINACÍ	ZÁJEM POLITIKŮ	ÚČAST VE VOLBÁCH	ZOBRAZOVÁNÍ ROMŮ V MÉDIÍCH	DŮVĚRA V POLICII
6	Dřív jsem něco takovýho zažil. Odmítali mě s tím, že Romové nezaměstnávají a podobný věci.	Tak to nevím, asi ne. <i>(zájem na místní a státní úrovni)</i>	Ne, nechodím. Ani nevím, kdy jsem byl naposledy.	Není to vždycky spravedlivý k nám Romům, co se v televizi říká. Rom něco udělá a hned je toho plná televize. To mi vadí, jako bysme byli nějaký horší. Vždyť bílí taky nejsou jen vzorný. Ale o tom se nemluví v televizi tolik, jako když něco provede Rom. Víc vyčníváme.	To nevím, jako podle toho, co by se stalo. O tu závažnost by šlo. Kdyby něco malýho, tak bych asi nešel, ale něco velkého to bych šel zkusit. Co mám zkušenosti s policií, tak spíš nevěřím, že by mi pomohli.
7		Nevím, moc se o tom asi nemluví. Víím, že je ten kurátor pro menšiny na úřadě. Ten s někým dalším dělal nějaké aktivity tady na Smíchově, na seznámení, něco kulturního pro rodiny.	S manželem chodíme k volbám. I naši rodiče chodí, tak nás to naučili.	Jako o grázlech největších se mluví o Romech, ale není to pravda. To nikdo neví, jak někteří Romové žijí, v chudobě, třeba na severu, ale i tady v Praze. Jen si všimaj, jak kradou, ale nikdo se neptá proč, protože si myslej, že Romové to maj snad v krvi. Tak to se mi nelíbí.	Zatím jsem nepotřebovala, ale asi bych se mohla spolehnout.
8	Přimo mi neřekli, že mě nezaměstnají, protože jsem Romka, ale práce byla, když jsem volala, domluvila jsem si schůzku a najednou mi řekli, že místo není. To by mi snad zavolali předem, že už někoho zaměstnali, ne? To není vůbec příjemný.	Ne, to nikoho nezajímá, nikdo se nestará. Nebo já o tom nevím.	Ne.	Mluví se o Romech, jen když něco špatného provedou a ono to pak vypadá, jak když všichni Romové takový jsou, ale to přeci není pravda.	Policii moc nevěřím, že by byli nějak na naší straně.
9	Jo, hodně. Na jedné firmě mi říkal, že tam měl nějaký takový, jako jsem já a že tam něco ukradli, tak že si na mě bude dávat bacha.	Vůbec nevím. Neznám zastupitelstvo.	Skoro vždycky. Paroubka jsem volil a ČSSD volím pořád.	Dělaj z nás lumpy, ale bílý jsou taky lumpové. Je hodně rasismu a nepamatuju si, že by toho bylo dříve tolik, všechny ty demonstrace. A tak i ty lidi, co dělají zpravodajství tomu možná taky přispívaj a pak ty zprávy zase další rasisty povzbudí k takové akci.	<i>(Důvěru v policii)</i> Jo jo, to mám.
10	Hm, no, mám. Ne, nerada na to vzpomínám, nerada o tom mluvím.	Všichni kecaj, ale nakonec nic neudělaj.	Ne, nechodím, právě proto že všichni kecaj jenom. Nikdy jsem nebyla, i rodiče říkaj, že je to zbytečný, manžel ten chodí.	Nemám televizi, nesleduju to, nevím.	Jo, mám. Ty nácky by ale měli pozavírat. Nebo něco s nima udělat, aby tolik rasismu nebylo, tady na Smíchově je jich kupa.

I. „Jaké jsou specifické znaky života Romů na pražském Smíchově?“

a) „Jaká je ekonomická situace respondentů?“

Respondentka č. 1 (36 let) říká o ekonomické situaci její rodiny, že musí být skromní. Rodina je čtyřčlenná, otec je zaměstnan, matka je hlášena na ÚP ČR a čeká třetí dítě. O práci stojí, ale obává se nepříjemností, které zažila v předchozích zaměstnáních (urážky od ostatních zaměstnanců). Rodina pobírá sociální dávky, příjem je tedy okolo 17 tisíc Kč, z toho 13 tisíc Kč je na bydlení, zbytek je na jídlo pro celou rodinu. Rodina bydlí v garsoniére, než se jim narodí miminko, měli by se stěhovat do většího, ale dražšího bytu, který jim majitel bytu přislíbil.

Respondentka č. 2 (43 let) má dvě zaměstnání. Příjem ze zaměstnání a sociálních dávek podle jejích slov „nějak stačí“. Tříčlenná rodina bydlí v malém bytě 2+1. Nejvíce utratí za jídlo. Nemají půjčky, nespoří. Velké nenadálé výdaje jsou pro rodinu respondentky problém, ale nemusí si kvůli nim půjčovat.

Respondent č. 3 (44 let) pracuje jako skladník. Příjmy ze zaměstnání a sociálních dávek hodnotí jako nízké, ale dodává, že to musí stačit a rodina musí být skromná. Za bydlení dá rodina 12 až 13 tisíc Kč. Šestičlenná rodina bydlí v bytě 2+1. Zbývá okolo 5 tisíc na jídlo. Nakupují ve slevách.

Respondent č. 4 (29 let) je čtyři měsíce bez zaměstnání, před tím měl zaměstnání jen na krátko, různé brigády. Není hlášen na ÚP ČR. Pětičlenná trojgenerační domácnost bydlí v 2+1. Respondent se svými rodiči, se svojí manželkou a dítětem. Bytovou situaci nehodnotí pozitivně, byt je pro pětičlennou rodinu podle jeho názoru malý. Všichni dohromady zvládají platit nájem. Zároveň však také říká, že si museli půjčit, aby nájem zvládli zaplatit. Pobírají sociální dávky. Jídlo nakupují, jak nejlevněji je to možné, navíc jedna členka domácnosti je zaměstnána v kuchyni a nosí domů zbylé jídlo. Respondent si nedovede představit situaci, kdy by museli pořídit něco dražšího.

Respondentka č. 5 (46 let) je zaměstnána v závodní kuchyni, na plný úvazek na pracovní dohodu. Práci hledala dlouho, přestože je vyučená v oboru. Má vyhlídky na pracovní postup a lepší finanční ohodnocení. Její devítičlenná rodina bydlí v 3+1. Říká, že byt je pro tak velkou rodinu malý, ale dodává, že musí být skromní. Za byt platí 18 tisíc Kč. Někdy s financemi nevyjdou, nakupují co nejlevněji potraviny i oblečení a podobné věci, někdy se stane, že nezaplatí včas nájem. Domácnost žádné finance nešetří.

Respondent č. 6 (49 let) v současnosti práci nemá, pracuje nárazově, hlavně v létě, celkem asi tři roky. Je vyučený zedník, pracuje tedy přes stavební firmu svého známého. Je

hlášen na ÚP ČR. Žije ve společné domácnosti s respondentkou č. 5. Bytovou situaci hodnotí podobně jako ona. Pro devítičlennou rodinu by se hodil větší byt než 3+1, ale na takový byt nejsou peníze, musí se s ním tedy spokojit. Někdy s financemi nevyjdou, potvrzuje slova své manželky. Někdy si půjčují od příbuzných, pokud oni peníze mají. Nájem zaplatit musí, v jiných věcech pak šetří.

Respondentka č. 7 (25 let) je na mateřské dovolené. Ještě nikdy nebyla zaměstnána, po dokončení školy se jí nepodařilo najít práci a zakrátko otěhotněla. Má obavy z hledání práce. Se svojí pětičlennou rodinou bydlí v 2+1. Byt je pro ně malý a neví, jak se do bytu vejdou, až děti povyrostou. Na větší byt nemají peníze, dodává, že se v bytě nějak musí spokojit. Za byt platí 7 a půl tisíce, další peníze na energie. Příjem mají z manželovy výplaty, ze státní sociální podpory a hmotné nouze. Splácí půjčku.

Respondentka č. 8. (31 let) zaměstnaná v současné době není, zaměstnání hledá, je hlášena na ÚP ČR. Je ráda, že může trávit více času s dětmi, ale ty by mohla hlídat i jejich babička. Chtěla by pracovat alespoň na poloviční úvazek. V bytě 2+kk bydlí se svojí čtyřčlennou rodinou. Hodil by se jim větší byt, ale nenají na něj peníze. Z příjmů zaplatí podle jejich slov, co je zaplatit potřeba, nejvíc dají za nájem a jídlo.

Respondent č. 9 (41 let) je čtyři roky bez zaměstnání, není hlášen na ÚP ČR. Přivydělává si občasnou prací na černo. Šestičlenná rodina bydlí v bytě 2+1. Byt je podle jeho slov drahý, ale v porovnání s předchozím bydlením je levnější a lepší. Domácnost má dva příjmy a sociální dávky. Nájem platí 9 tisíc Kč, energie, jídlo. Další věci nenakupují často. Neuspoří.

Respondentka č. 10 (29 let) je zaměstnaná. Osmičlenná čtyřgenerační rodina bydlí v bytě 3+1. Byt je pro ně drahý, hledají levnější. Má obavy, že tak velkou romskou rodinu nikdo do pronájmu chtít nebude. Mají problém s včasným placením nájmu, energií a splácením dluhů. Mají půjčku a dluh na energiích. Nakupují jen jídlo, oblečení pro děti občas od někoho dostanou. Musí být skromní, nejdůležitější je bydlení a jídlo.

Z deseti rozhovorů vyznívá především to, že respondenti musí žít skromně a spokojit se se svojí finanční situací. Svojí finanční situaci hodnotili subjektivně a podobnou odpověď bychom možná získali i od jiných zástupců průměrných českých rodin. Za znak sociálního vyloučení by se dala považovat horší bytová situace. Horší bytovou situací míním to, že rodina by potřebovala větší byt, než ve kterém právě bydlí. Sedm lidí z deseti hodnotí svůj byt jako příliš malý pro potřeby své rodiny. Z toho mohou plynout další problémy. Například to může být nedostatek prostoru a klidu na přípravu do školy, nemožnost dostatečného odpočinku před dalším dnem ve škole nebo v práci. Na druhou stranu situace není tak špatná

v porovnání s jinými lokalitami v České republice, kde lidé bydlí v přeplněných ubytovnách a platí přemrštěné nájemné, které neodpovídá ani zdaleka kvalitě bydlení a hygienickým podmínkám v ubytovně.

Z celkového počtu jsou čtyři lidé zaměstnaní, tři na plný úvazek v jednom zaměstnání, jedna respondentka má dvě zaměstnání, kam dochází podle potřeby. Jedna respondentka je na mateřské dovolené. Čtyři dotazovaní zaměstnaní nejsou a jeden příležitostně na černo. Pět lidí z deseti bez zaměstnání je vysoký počet. Tři lidé jsou bez zaměstnání dlouhodobě (rok a více). Nedá se říct, že ten kdo pracuje, hodnotí svojí finanční situaci lépe, než ten kdo nepracuje. Nikdo z dotazovaných není schopen z příjmů ušetřit a větší nenadálé výdaje jsou pro ně problém. To společně s dlouhodobou nezaměstnaností a prací na černo můžeme to považovat za znaky sociálního vyloučení.

Tři lidé z deseti mají půjčku nebo jiné dluhy. Dva lidé si půjčují od známých, když potřebují a zároveň když známí peníze mají. Zadluženost v tomto vzorku není zanedbatelná. Pokud tedy bereme v úvahu pouze výpovědi respondentů. Dluhy a zejména dluhy u lichvářů patří k tabuizovaným tématům (Agentura pro sociální začleňování, 2009), nedá se tedy vyloučit, že někdo další ze vzorku může mít problém s dluhy.

b) „Jak respondenti hodnotí lokalitu, kde žijí?“

Šest respondentů bydlí na Smíchově rádo. Mezi důvody proč tu rádi bydlí, uvedli tři z nich, že zde bydlí i jejich známí a přátelé, mají blízko služby, dva uvedli, že je tu bezpečno, dva lidé uvedli, že tu bydlí, protože tu jsou zvyklí. Čtyři dotazovaní by raději bydleli jinde.

Pět dotazovaných hodnotilo negativně, že se v lokalitě pohybuje velký počet narkomanů, což je nejspíše pravdivé tvrzení. Počet narkomanů tu může být vyšší než v některých jiných městských částech. Oblast okolo stanice metra Anděl byla do roku 2011 otevřenou drogovou scénou⁹. V lokalitě jsou dvě kontaktní centra pro osoby závislé na návykových látkách a zároveň velký počet opuštěných budov, které tyto osoby obývají.

Kromě toho podle slov bývalé vedoucí Odboru sociální problematiky a prevence kriminality byli smíchovští Romové poznamenáni drogami hlavně v 90. letech, dnes opět k drogám inklinují. (více kapitola 4.4.8) O problému drogové závislosti mluvil jeden respondent v souvislosti se svým bratrem. Téma drogové závislosti v rodině může být tabu podobně jako výše zmíněné půjčky.

---

⁹ Otevřená drogová scéna jsou místa, kde se shromažďují uživatelé nelegálních návykových látek, kde probíhá prodej a nákup a aplikace těchto látek. Jsou to veřejné prostory jako parky, ulice, náměstí, nádraží, průchody apod.

Respondenti zmiňovali také výskyt heren. Ten nebyl pravděpodobně o mnoho vyšší než na jiných městských částech. Koncem října 2013 prosadilo vedení Prahy 5 zrušení všech heren na svém území. (Spětka, 2013) Další negativní hodnocení lokality souviselo s hlukem, vzdálenými službami a postrádáním pocitu bezpečí. Občanská vybavenost je v porovnání s dalšími městskými částmi dobrá. Na hluk si stěžují lidé žijící v blízkosti frekventované ulice Plzeňská. Postrádání pocitu bezpečí může souviset s konfliktem, který tu vznikl a někteří z dotazovaných ho zmínili a popisovali jako rvačku mezi skinheady a Romy. Po rvačce skinheadi zůstávali v blízkosti domů, kde Romové bydlí, vyhrožovali podpálením apod. Lokalitu hlídala policie, aby nedošlo k dalšímu incidentu. Oslabený pocit bezpečí může souviset také s vyšším počtem lidí závislých na návykových látkách, kteří se v lokalitě pohybují.

Pozitivněji hodnotí lokalitu ti, kdo zároveň mají v lokalitě dobré vztahy, mají tu širší rodinu, přátele a dobré vztahy se sousedy. Ti, co hodnotí lokalitu méně pozitivně, nemají v okolí přátele.

c) „Jaké školy respondenti a jejich děti navštěvují nebo navštěvovali?“

Základní škola Grafická byla zmíněna ve čtyřech odpovědích, jako škola kam chodí děti dotazovaných. Pětkrát byla zmíněna jiná běžná základní škola, ale Grafická zůstává v některých případech jako záložní volba, pokud by děti na běžné ZŠ učivo nezvládaly.

Respondentka č. 1 mluvila o zkušenosti s hledáním školy pro své děti na Praze 8, kde původně bydleli. Ve dvou školách, které oslovili, její děti vzít odmítli. Respondentka se domnívá, že to bylo kvůli tomu, že jsou Romové. Nakonec se rozhodli pro ZŠ Grafickou, kvůli které se přestěhovali na Smíchov. Je ráda, že děti chodí právě na tuto školu. Stejně jako respondent č. 3 oceňuje, že jeho dítě je „mezi svými“ na ZŠ Grafická. O škole říká, že je to škola zvláštní. (Což není pravda, škola se řadí mezi běžné základní školy s tím rozdílem, že je etnicky segregovaná, viz kap. 4.4.3) Jeho další tři děti chodí na jinou ZŠ, ale pokud bude potřeba přestoupit, půjdou také na tuto školu. Zajímavé je, že respondent č. 3 však zároveň na dotaz, co by mohlo pomoci s překonáním obtíží spojených se sociálním vyloučením Romů, mluví o tom, že by romské děti neměli chodit do zvláštních škol.

Dva dotazovaní uvedli, že Základní školu Grafickou sami navštěvovali. Dalších osm respondentů navštěvovalo školu v jiné městské části Prahy nebo v jiném městě. Dva respondenti uvedli, že docházeli do zvláštní školy, tři respondenti uvedli běžnou základní školu, ale s romskými třídami. Pouze tři lidé pokračovali po dokončení základní školy ve studiu na učilišti. Respondentka č. 8 absolvovala rekvalifikační kurz.

Úroveň vzdělanosti ve vybraném vzorku je tedy nízká, sedm lidí z deseti má pouze základní školu. Polovina dětí respondentů navštěvuje segregovanou ZŠ, u dalších dětí je možnost, že školu budou také navštěvovat, pokud učivo na běžné ZŠ nebudou zvládat. Potvrzuje se zde jeden ze znaků sociálního vyloučení Romů. Navíc se zde objevuje i zkušenost s diskriminací v přístupu ke vzdělání. Je otázkou, zda se i ostatní nesetkali s takovým přístupem a zároveň se jim nejeví jako diskriminační a není pro ně důležité o tom mluvit.

d) „Jaké mají respondenti vztahy mimo rodinu?“

Pouze tři dotazovaní uvedli, že mají přátele mezi neromy. Dva z nich díky práci, jedna respondentka počítá mezi své přátele zaměstnance Člověka v tísní a učitelky ZŠ Grafická, které učí její děti. Jedna respondentka se v minulosti s neromy přátelila ve škole, ale dnes už se nestýkají. Dodává k tomu výstižně: „Tak ne jako že by vadilo bavit se s bílými, to ne. Ale moc se nebavím. Nevím, čím to je. Asi že jsme tak oddělený v celé společnosti a bílý se s námi moc nebaví a my zase s vámi.“

Dotazovaní, kteří mají děti ve školním věku, se domnívají, že jejich děti se ve škole s neromskými dětmi přátelí. Škola a zaměstnání tedy mohou být možností vzniku přátelství mezi Romy a dětmi z většinové společnosti. Zároveň však ani škola a zaměstnání nemohou být zárukou, že takové vztahy vzniknou. Respondentka č. 1 má ze zaměstnání špatné zkušenosti s ostatními zaměstnanci. Respondentky č. 2. a č. 10 říkají, že v zaměstnání přátele nemají, ačkoliv první je v zaměstnání již čtyři roky a druhá pracuje na stejném místě již rok a půl.

Chladné vztahy mezi dotazovanými Romy a většinovou společností utvrzují i odpovědi na dotaz ohledně pomoci v potížích a na koho je možné se v potížích obrátit. Jen jedna odpověď byla sociální pracovnice Člověka v tísní a jedna byla zaměstnavatel (v tomto případě je to zároveň dobrý známý). Další odpovědi obsahovali spolehnutí pouze na sebe sama a na rodinu, případně na sousedy.

Z rozhovorů vyplynulo, že jistým spojníkem mezi Romy a většinovou společností by mohli být sociální pracovníci a učitelé a zároveň zástupci většinové společnosti, kteří jednají se všemi lidmi se stejným respektem. Respondent č. 9 říká: „Neziskovky tady jsou, ty na to nehleď, Rom nerom. Pomáhají všem.“

e) „Jak tráví respondenti volný čas?“

V odpovědích na dotaz na volný čas se respondenti lišili ve vnímání péče o domácnost jako trávení volného času (tři odpovědi) a vnímání péče o domácnost jako něco, co volný čas ubírá (čtyři odpovědi). Dále se objevovali odpovědi jako čas trávený s dětmi a partnerem, sledování televize, méně pak setkávání s přáteli nebo sousedy a ještě méně procházky. Pouze jedna dotazovaná uvedla čtení knih, jinak nikdo nezmínil pěstování nějakého jiného koníčku. Nejvíce času věnují respondenti rodině a domácnosti, zapojeni do péče o domácnost a o děti jsou i muži, obzvláště pokud jejich žena pracuje a oni zaměstnaní nemají.

f) „Jak často navštěvují lékaře a v jakých případech?“

Z odpovědí vzešel zajímavý fakt a to sice, že nikdo z dotazovaných nechodí k lékaři na preventivní prohlídky. Dále všichni respondenti uvedli, že se cítí zdravě a k lékaři chodí pouze v nejnnutnějších případech, to je například v těhotenství. Nachlazení a podobná onemocnění se snaží vyléčit sami doma. S dětmi podle výpovědí chodí na preventivní prohlídky pravidelně.

To, že dotazovaní nenavštěvují lékaře, jednoznačně může souviset s horším zdravotním stavem, kterým romská populace trpí a je jedním z faktorů sociálního vyloučení. I přesto že se dotazovaní cítí subjektivně zdraví, může se u nich rozvíjet onemocnění, které je v raných fázích bez příznaků. Čím později se onemocnění objeví, tím hůře se také může léčit. Důvodem nízké návštěvnosti lékaře může být nízké povědomí o prevenci v oblasti zdraví a je zde velký prostor pro osvětu v této oblasti ze strany sociálních pracovníků, kteří jsou v užším kontaktu s romskými klienty.

g) „Jaké jsou jejich životní hodnoty?“

V odpovědích dominuje jako nejdůležitější životní hodnota rodina. Dále pak zdraví rodiny, rodinná pohoda a zajištění rodiny, tedy i další zmíněná témata souvisí s rodinou. Rodina je zároveň to, co se dotazovaným na jejich životě nejvíce líbí. Respondentka č. 10 říká „Děti to je největší hodnota a taky to, co se mi nejvíce líbí. Pro nás cikány jsou děti nejdůležitější. Rodina prostě.“

h) „Jaké jsou jejich životní obtíže?“

Co se týče obtíží, odpovědi nebyly tak jednoznačné jako u životních hodnot. Osm respondentů se shodlo v tom, že největší obtíže jsou v oblasti zaměstnání. Hned potom se sedm odpovědí shoduje v nedostatku peněz a stejně tak sedm odpovědí se týkalo potížemi

s okolím - nevraživé pohledy, větší dohled ochranky v obchodech a rasismus, se kterým mají zkušenosti. Další tři dotazovaní zde zmínili potyčku, která v lokalitě proběhla mezi skinheady a Romy a strach, který v lokalitě panoval, když skinheadi lokalitu nadále ohrožovali.

Například respondentka č. 1 má, co se týče rasismu, mnoho zkušeností. Mluví o tom, že má strach z lidí s holou hlavou, má na paměti potyčku mezi Romy a skinheady a sama byla napadena skinheadem. Rasismus pocítovala i ve škole, kde dávali učitelé přednost dětem bílým před romskými.

Odpovědi týkající se životních obtíží byly o mnoho obsáhlejší než odpovědi na dotaz po hodnotách a po tom, co se respondentům na jejich životě líbí. Celkově je spokojeno pět respondentů, nespokojeni jsou tři a dvě odpovědi nebyly jednoznačné. Například respondent č. 4 říká, že situace je teď špatná, protože mají problémy v rodině. Domnívá se, že jeho bratr má potíže s drogami. Navíc hledá zaměstnání a zatím byl vždy odmítnut. Značně tak klesá jeho sebehodnocení. Naopak respondent č. 6 říká, že je skromný a spokojený téměř vždy, protože člověk musí být rád za to, co má. I když jsou věci, které by mohly být lepší. Dá se říct, že v tomto vzorku celkově mírně převládá spokojenost.

II. „Jak Romové žijící na pražském Smíchově vnímají možnosti překonání sociálního vyloučení Romů?“

Zde byli odpovědi poměrně roztříštěné. Tři lidé se shodli, že největší problém je v tom, že většinová společnost se na Romy dívá jako by byli všichni stejní, dělali všichni stejné potíže, nikdo z nich nechtěl pracovat apod. Uznávají, že i Romové kradou a nechtějí pracovat, ale ne všichni a zdůrazňují, že je to tak i u jiných skupin lidí. Respondentka č. 5 poměrně výstižně problém komentuje slovy: „Jsou tu, co kradou, fétujou, nepracujou. Ale to i mezi bílými přeci. Jsou zase ale takoví, co pracujou poctivě, žijou slušně. Taky neberu všechny bílé jako rasisty, i když jsme tu s nima měli problémy.“ Pokud by měla nastat změna, musí se podle nich změnit na straně většiny pohled na Romy. To, že by se mělo něco změnit na straně většinové společnosti si myslí i další dva dotazovaní, nspecifikovali však co by se mělo změnit. Dva respondenti se domnívají, že je třeba odstranit ze společnosti rasismus. Další dva respondenti si myslí, že se situace nikdy nezmění.

Největší nedůvěra v jakoukoliv změnu vyznívala z odpovědi respondentky č. 2. Ta říká, že se situace nedá ovlivnit. Myslí, že se situace nikdy nezmění a podle jejích slov cikáni budou vždy hůř posuzováni. Dokonce říká, že je to normální. Rodiče by podle ní museli svoje děti učit, že jsme všichni stejní, všichni jsme lidé a nedělili lidi podle toho, kdo je Čech a kdo Rom. Nevěří však, že by to někdo své děti někdy učil. Další možnosti překonání sociálního vyloučení Romů se objevili v odpovědích jen jednou. Respondent č. 3 říká, že problém je

v tom, že romské děti chodí převážně do zvláštních škol. Respondentka č. 7 si myslí, že stát by měl pomáhat chudým, aby jejich situace nebyla ještě horší. Možnost překonání obtíží vidí také v podnikání společných akcí, které by daly příležitost k vzájemnému poznání a ke vzniku vzájemné důvěry. Respondent č. 9 se domnívá, že je třeba zajistit práci všem, co pracovat chtějí. Respondentka č. 10 v návaznosti na svůj nejaktuálnější problém uvedla, že by pomohlo, kdyby se snáze dalo najít bydlení. Dva dotazovaní neví, co by se mělo nebo mohlo změnit.

Pouze respondent č. 3 zmiňuje, že by se mělo něco změnit na obou stranách – na straně romské menšiny i většiny. Neříká však, co konkrétně by měla menšina udělat. Jinak se kritická sebereflexe neobjevuje, což můžeme vyložit tak, že se Romové opravdu necítí jako homogenní skupina, jak jí většinová společnost vnímá. A jednotliví respondenti necítí širší sounáležitost s jinými Romy.

a) „Mají respondenti zkušenost s diskriminací?“

Devět z deseti respondentů se s diskriminací setkalo při hledání práce, přičemž respondentka č. 7 se o práci v minulosti ještě neucházela. Respondentka č. 1 se setkala s diskriminací, když hledala školu pro své děti. Zkušenosti jsou v tomto ohledu velmi podobné. Zaměstnavatel uchazeči o práci přímo řekl, že Romy nezaměstnává. Respondent č. 4 mluví o bezmoci se takovému jednání bránit a naštvaní, když se s diskriminací setká. Stejně tak respondentka č. 5 říká „To mi bylo hrozně. Já s tím nemůžu nic udělat, že jsem cikánka. Už se mi pak nikam nechtělo.“ Další zkušenosti jsou takové, že při telefonátu volné místo je, ale při osobním setkání už místo není.

Odstranění diskriminace nejen na trhu práce (ale také na trhu s bydlením a ve vzdělávání) je jedním z hlavních předpokladů překonání sociálního vyloučení Romů. To, že všech devět lidí z vybraného vzorku, kteří se ucházeli o práci má zkušenost s diskriminací, je více než alarmující číslo a v tomto ohledu je potřeba skutečně začít něco podnikat. Neziskové organizace by měly více podporovat klienty při hledání práce a při jednání se zaměstnavateli a také jim pomoci se diskriminačnímu jednání bránit. Stejně tak by měli činit zaměstnanci Úřadu práce České republiky, kam mohou lidé také podávat stížnosti na zaměstnavatele a jejich diskriminační přístup.

b) „Existuje podle respondentů zájem o sociální vyloučení jeho řešení na straně politiků?“

Nikdo z dotazovaných si nemyslí, že o téma sociálního vyloučení je zájem na státní nebo lokální úrovni. Čtyři dotazovaní si myslí, že takový zájem spíše neexistuje. Čtyři z dotazovaných řekli, že neví, zda nějaký zájem existuje či nikoliv. Tři lidé uvedli, že se o politiku vůbec nezajímají.

K volbám chodí tři lidé. Respondent č. 3 pochybuje o smyslu voleb, přesto volí. Respondentka č. 7, která také k volbám chodí, na dotaz na zájem politiků uvedla: „Nevím, moc se o tom asi nemluví. Vím, že je ten kurátor pro menšiny na úřadě. Ten s někým dalším dělal nějaké aktivity tady na Smíchově, na seznámení, něco kulturního pro rodiny.“ Její odpověď jako jediná není negativní, i když funkce kurátora není funkce volená a politická.

Mezi důvody neúčasti ve volbách sedm respondentů uvedlo, že politici slibují a pak sliby neplní, domnívají se, že politici lžou, politiky neznají a politice nerozumí.

Na městské části Prahy 5 existují snahy a aktivity směrem k sociálnímu začleňování, stejně tak na státní úrovni. Nicméně v nejdůležitějších krocích politika stále pokulhává – tím je skutečný boj proti diskriminaci na trhu práce, odstranění diskriminace dětí v přístupu ke vzdělání a budování kvalitnější sítě bydlení pro sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené členy společnosti, zabránění obchodu s chudobou a boji proti praktikám lichvářských společností. Problémy se spíše prohlubují, jak potvrzuje i poslední Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2012. Není tedy divu, že respondenti v tomto vzorku mají pocit, že o problém sociálního vyloučení skutečný zájem ze strany politiků neexistuje.

c) „Jaký názor mají na zobrazování Romů v médiích?“

Mediální obraz Romů dotazovaní vnímají převážně negativně. Šest respondentů vnímá obraz Romů v médiích jako nespravedlivý, nepravdivý, vymyšlený. Odpovědi na tuto otázku se do jisté míry shodují s odpověďmi na dotaz, po možnostech překonání obtíží sociálního vyloučení. Média podle respondentů zobrazují Romy jako „nejhorší grázly, lumpy, všechny stejně.“ V médiích se podle nich mluví jen o špatných věcech. Respondent č. 9 se domnívá, že média svými zprávami k šíření rasismu mohou přispívat a rasisty k demonstracím povzbuzovat. S jeho tvrzením nelze nesouhlasit, média skutečně mohou přispívat k napjaté situaci mezi menšinou a většinou. (viz kap. 4.3) Respondent č. 7 zase říká: „To nikdo neví, jak někteří Romové žijí, v chudobě, třeba na severu, ale i tady v Praze. Jen si všimaj, jak kradou, ale nikdo se neptá proč, protože si myslěj, že Romové to maj snad v krvi.“

Tři lidé média nesledují a na téma nenají názor. Jedna odpověď vybočovala. Respondentka č. 1 uvedla, že média zobrazují Romy pravdivě, protože Romům se opravdu těžko žije, dokonce hůř než lidem v Africe.

d) „Mají respondenti důvěru v policii?“

Šest respondentů z devíti má důvěru v policii. Z toho dva mají důvěru na základě vlastní zkušenosti s policií. Dva respondenti si nejsou jisti ochotou policie pomáhat Romům a žádné vlastní zkušenosti nemají. Dva respondenti důvěru v policii nemají. Jeden z nich na základě vlastních zkušeností.

Závěr

Diplomová práce „Sociální vyloučení Romů na místní úrovni a strategie jeho překonávání“ měla za cíl odpovědět na dvě výzkumné otázky: „Jaké jsou specifické znaky života Romů na Smíchově?“ a „Jak Romové žijící na pražském Smíchově vnímají možnosti překonání sociálního vyloučení Romů?“ Samotnému výzkumu předcházelo zpracování teoretické části, která dává určitý rámec pro pochopení dané problematiky.

Kvalitativní výzkum proběhl na Smíchově. Bylo provedeno deset polostrukturovaných rozhovorů s romskými obyvateli Smíchova. Data získaná z rozhovorů byla následně přepsána a zpracována do rámcové analýzy.

Ekonomická situace dotazovaných je tíživá. Rodiny bydlí v bytech, které nejsou velikostně vyhovující, větší byt si však nemohou dovolit. Polovina lidí nemá (legální) zaměstnání. Polovina dotazovaných má peněžní půjčku, (u nebankovních společností, u příbuzných) aby byli schopni pokrýt rodinné výdaje. Nikdo z dotazovaných není schopen tvořit finanční úspory. Nicméně z rozhovorů vyznívala jakási ochota přijímat věci, tak jak jsou.

Sociální kontakty mimo rodinu a romskou komunitu jsou minimální. Přátelství Romů s neromy vznikají na pracovišti, ale neplatí to tak ve všech případech. Co se týče vzdělávání, v odpovědích dominuje Základní škola Grafická, segregovaná smíchovská škola, kde úroveň vzdělání neodpovídá ostatním běžným základním školám. Zajímavým faktem, který z výzkumu vyplynul, je to, že nikdo z dotazovaných nechodí na preventivní prohlídky k lékaři a v případě nemoci chodí k lékaři jen v nejnnutnějším případě. Užitečný by mohl být výzkum v oblasti zdraví a faktorů, které Romům, respektive smíchovským Romům, brání v návštěvě lékaře za účelem preventivních prohlídek a často také v případě akutních zdravotních potíží.

V oblasti životních hodnot se respondenti jednoznačně shodli v největší hodnotě rodiny. Zároveň rodinu všichni zmínili po otázce, co se jim na jejich životě nejvíce líbí. Naopak v otázce životních obtíží taková shoda nebyla a odpovědi byly obsáhlejší. Respondenti vidí největší obtíže v hledání zaměstnání, nedostatku peněz a problémy s okolím. Celkově však u respondentů mírně převládá životní spokojenost.

V tématu překonání obtíží spojených se sociálním vyloučením Romů byly odpovědi poměrně roztržité. Nejdůležitější se z pohledu respondentů jeví potřeba změny pohledu většinové společnosti na Romy jako na homogenní skupinu lidí, se stejnými vlastnostmi a projevy chování. Zmiňovali také nutnost odstraňovat ze společnosti rasismus.

V rozhovorech bylo také zjišťováno, jaké mají respondenti zkušenosti s diskriminací. Všichni respondenti, kteří se ucházeli někdy o práci, se setkali s diskriminačním postupem. Dále bylo zjištěno, že nikdo z respondentů si nemyslí, že by byl zájem o téma sociálního vyloučení Romů ze strany politiků, jak na místní úrovni, tak ani na státní úrovni. K volbám chodí jen malá část respondentů. Převážná část dotazovaných se také shodla v tom, že mediální obraz Romů je zkreslený a vůči Romům nespravedlivý.

Romští obyvatelé Smíchova, potažmo lokality, která byla označena v roce 2006 za sociálně vyloučenou, netrpí extrémními znaky sociálního vyloučení. Nicméně některé znaky sociálního vyloučení se zde v různé míře vyskytují. Je třeba odstraňovat diskriminaci na trhu práce a ve vzdělávání, ovlivňovat a měnit mediální obraz Romů a bořit bariéru, která stojí mezi Romy a většinovou společností. Příležitosti pro další rozvíjení aktivit vidím jak na straně politické reprezentace, tak na straně sociálních pracovníků. Sociální pracovníci by měli posilovat své klienty, aby se uměli bránit diskriminaci jak na trhu práce, tak na trhu s bydlením a v neposlední řadě ve vzdělávání svých dětí. Sociální pracovníci i politická reprezentace by se měli vyjadřovat k mediálním zprávám, které mají za cíl spíše než informovat, šokovat a podporovat stereotypní vnímání Romů. Média by se naopak měla snažit informovat pravdivě a vyváženě. Neziskové organizace a místní politická reprezentace se mohou věnovat akcím na podporu boření bariér mezi romskými a neromskými obyvateli Smíchova a osvětě v oblasti zdraví. Prostor zde vidím i pro školy, které mohou do svých osnov zařadit preventivní akce zaměřené na podporu tolerance a boje proti rasismu. Aktivní přístup k pomyslnému boření bariéry je potřeba jak na straně Romů, tak na straně většinové společnosti.

Seznam použitých zdrojů

2010 - *Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. [online], [cit. 2013-04-12]. 2010. Dostupné z World Wide Web: <http://ec.europa.eu/employment_social/2010_againstpoverty/homepage_cs.htm>

Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. [online], [cit. 2013-04-16]. GAC s.r.o. a Nová škola o.p.s., 2006. Dostupné z World Wide Web: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analiza_romskych_lokalit.pdf>

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom - Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 273 s. ISBN 80-244-0524-5.

Dělení Romů. [online], [cit. 2012-11-26]. Romové v České republice, 2000. Dostupné z World Wide Web: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/18901>>

Diskriminace. [online], [cit. 2013-10-01] Polis – podpora sociálně - integračních politik a služeb, 2008. Dostupné z World Wide Web: <<http://epolis.cz/page.php?location=&menu=first&id=28&idNotion=30>>

Dlouhodobá nezaměstnanost. [online], [cit. 2012-10-11]. Polis – podpora sociálně-integračních politik a služeb. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.epolis.cz/page.php?location=&menu=first&id=28&idNotion=1>>

GABAL, Ivan a kolektiv. *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Vyd. 1. Praha: G plus G, 1999. 341 s. ISBN 80-86103-23-4.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. 407 s. ISBN 978-80-262-0219-6.

HIRT, Tomáš, ed., JAKOUBEK, Marek, ed. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 414 s. ISBN 80-86898-76-8.

Jsme přeci lidé, ne? = We're all people, no?. Praha: Slovo 21, 2007. 91 s. ISBN 978-80-239-8605-1.

KAJANOVÁ, Alena et al. *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami: etnické, marginální a rizikové skupiny*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2009. 103 s. ISBN 978-80-7394-181-9.

KOSTLÁN, František. *13.5.1995 – Tibor Berki*. [online], [cit. 2013-12-10] Romea.cz, 2012. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.romea.cz/cz/zpravy/13-5-1995-tibor-berki>>

LACHNIT, Petr. *Kamarádi ze školy*. [online], [cit. 2014-02-17]. Parlamentní listy, 2012. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/Lachnit-CSSD-Kamaradi-ze-skoly-244625>>

Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit v České republice. [online], [cit. 2013-04-18]. GAC s.r.o. a Nová škola o.p.s., 2006. Dostupné z World Wide Web: <[://www.esfcr.cz/mapa/index-2.html](http://www.esfcr.cz/mapa/index-2.html)>

MAREŠ, Petr. *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení*. [online], [cit. 2013-12-12] 2000, Sociologický časopis XXXVI, (3/2000), Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno. Dostupné z World Wide Web: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/028583b8ba8110c76a6ae9d260c5c0374e096283_376_285MARES.pdf>

MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. 1. vyd. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006. 41 s. ISBN 80-87007-15-8.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. 384 s. ISBN 978-80-7367-502-8.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

MIKO, Václav. *Česko-Romské vztahy*. V Tribunu EU vyd. 1. Brno: Tribun EU, 2010. 130 s. ISBN 978-80-7399938-4.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. Psyché. ISBN 80-247-1362-4.

MORAVEC, Štěpán in HIRT, Tomáš, ed. a JAKOUBEK, Marek, ed. *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 414 s. ISBN 80-86898-76-8.

MORAVEC, Štěpán. *Samý známý věci*. [online], [cit. 2012-12-10]. Polis – podpora sociálně - integračních politik a služeb, 2008. Dostupné z World Wide Web: <http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_85_1.pdf>

NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. 223 s. ISBN 80-7178-741-8.

NAVRÁTIL, Pavel. *Současné pojetí a dilemata disciplíny*. In MATOUŠEK, Oldřich, et al. *Základy sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. s. 183-192. ISBN 978-80-7367-331-4.

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Vyd. 5. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0497-4.

Nedokončený úkol. [online], [cit. 2013-10-12] 1. vyd. London: Peter Benenson House, 2009. 79 s. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.amnesty.cz/soubor-319>>

Odbor sociální problematiky a prevence kriminality. [online], [cit. 2014-04-10] Úřad Městské části Prahy 5. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.praha5.cz/cs/organizace/odbory-a-oddeleni/10880-odbor-socialni-problematiky-a-prevence-kriminality>>

PEKÁREK, Pavel. Zánik sociálního systému Romů. *Demografie*. 1997, roč. 39, č. 1, s. 36-37.

PELLAROVÁ, Iva. *Romský svět – kapitoly z historie, života a jazyka Romů pro sociální pracovníky a pedagogy*. 2006. 38 s. (studijní materiál pro účastníky kurzu Romský svět)

PERCY-SMITH, Janie. *Policy responses to social exclusion: towards inclusion?* California University, Open University Press. 2000. 244 s. ISBN: 0335204732.

Pobočka Praha – programy sociální integrace. [online], [cit. 2014-04-10]. Člověk v tísni o.p.s., 2014. Dostupné z World Wide Web: <[https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fwww.clovekvtsni.cz%2Fuploads%2Ffile%2F1396873805-LET%25C3%2581K%2520%25C4%258CVT%25202014%2520FINAL%2520\(1\).pdf](https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fwww.clovekvtsni.cz%2Fuploads%2Ffile%2F1396873805-LET%25C3%2581K%2520%25C4%258CVT%25202014%2520FINAL%2520(1).pdf)>

Projekty realizované svazem sdružení RomPraha v roce 2012. [online], [cit. 2014-04-13] Dům národnostních menšin, Praha, 2012. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.dnm-praha.eu/BLOG/Romska-nm>>

ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. 1. vyd. Praha: Portál (nakladatelství), 1998. 143 s. ISBN 80-7178-250-5.

SEKYT, Viktor. *Romské tradice a jejich konfrontace se současností. Romství jako znevýhodňující faktor*. In HIRT, Tomáš. JAKOUBEK, Marek. *Romové: Kulturologické etudy: Etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. 2004. s. 188-217. ISBN 80-86473-83-X.

Situační analýza sociálně vyloučených lokalit na území města Litvínova se zaměřením na sídliště Janov. [online], [cit. 2014-04-09]. Praha, Litvínov, 2009. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-litvinov/situačni-analyza-soc-vyl-lokalit-na-uzemi-mesta-litvinova-se-zamerenim-na-sidl-janov-asz-2009/details>>

Sociální vyloučení – Půjčky až do bytu: lichvářské úroky. [online] [cit 2011-12-13] Člověk v tísni. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.clovekvtsni.cz/index2.php?id=119&idArt=778>>

ŠIMÍKOVÁ, Ivana. VAŠEČKA, Imrich. A kol. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2005. 212 s. ISBN 80-7364-009-0.

Vedení Prahy 5 prosadilo zrušení všech heren na svém území. [online], [cit. 2014-04-15]. 5Pětka, 2013. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.ipetka.cz/ve-deni-prahy-5-prosadilo-zruseni-vsech-heren-na-svem-uzemi/>>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2011*. [online][cit. 2012-12-01]. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/aktuality/zprava-o-stavu-romske-mensiny-v-cr-za-rok-2011-100979/>>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2004*. [online][cit. 2012-11-11]. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=7721>>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2013*. [online], [cit. 2014-05-02]. Dostupné z World Wide Web: <https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fwww.vlada.cz%2Fassets%2Fppov%2Fzalezitosti-romske-komunity%2Fdokumenty%2FIII_Zprava_pripominky_1_11_2013.pdf>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2010*. [online], [cit. 2013-03-15]. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-v-ceske-republice-za-rok-2010-88326>>

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. *Usnesení vlády České republiky ze dne 29. října 1997 č. 686*. [online], [cit. 2013-04-11]. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=5873>>

Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 120/1976 Sb., o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech. In: *Sbírka zákonů*. 10. 5. 1976.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů*. 14. 3. 2006.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. In: *Sbírka zákonů*. 14. 4. 2006.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. In: *Sbírka zákonů*. 26. 5. 1994.

Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů. In: *Sbírka zákonů*. 23. 4. 2008.

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce. In: *Sbírka zákonů*. 21. 4. 2006.

Zákon č. 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů. In: *Sbírka zákonů* 10. 7. 2001.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 8. 1. 2009.

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. In: *Sbírka zákonů*. 13. 5. 2004.

Zákon č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob. (zrušen)

ZÁVRSKÁ, Vladislava. *Uvedení do kvalitativního dotazování s důrazem na narativní přístup*. Olomouc, 2010. Spravedlnost a služba: sborník odborných příspěvků a studijních textů CARITAS-VOŠ sociální Olomouc.

Zpráva z vlastního hodnocení školy za školní roky 2005/2006 a 2006/2007. [online], [cit. 2013-10-28]. Základní škola Grafická, 2007. Dostupné z World Wide Web: <http://www.zsgraficka.cz/download/download_zprava_z_vlastniho_hodnoceni_skoly_0506_0607.php>

ZŠ Grafická. [online], [cit. 2014-02-15]. Člověk v tísni, 2013. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.clovekvtsni.cz/cs/socialni-prace/praha/praha/info/zs-graficka>>

ŽÁČKOVÁ, Lenka. *Systém včasné intervence v sociálně vyloučené lokalitě západní Smíchov*. [online], [cit. 2014-03-16]. Praha, 2008. Městská část Prahy 5. Dostupné z World Wide Web: <<http://www.kpss5.cz/files/dokumenty/7-svi-zapadnismichov.pdf>>

V diplomové práci byly použity poznatky z osobních rozhovorů s vedoucí Odboru sociální problematiky a prevence kriminality, kurátorem pro Romy a národnostní menšiny a 1. zástupcem starosty městské části Prahy 5.